

Andrássy István

**Debrecen újjáépítése – 2.
Egy építész visszaemlékezése városi főmérnöki tevékenységére**

Bevezetés

(ezt a fejezetet lásd a Debrecen múltjából rovatban)

Gyermek- és ifjúkor, egyetemi évek

Az 1906. évben születtem Diósgyőr-Vasgyár telepen, egy kis egyszerű piros téglás, kertes házban, szüleim negyedik gyermekeként. Édesapám Andrássy Pál a Bakony szépséges vidékén fekvő Bakonytamásiból származik. Ősei ide a XVII. század elején jöttek a Felvidékről, s gazdálkodóként éltek dunántúli új otthonukban. Apám, aki igen jó képességű gyermek volt, az elemi iskola elvégzése után Győrött folytathatta gimnáziumi tanulmányait. Édesapja eladósodása, majd korai halála után azonban tanulmányait abba kellett hagynia és mesterséget tanulnia. Kitanulta a nem könnyű kádármesterséget. Sajnos gyenge fizikuma miatt abba kellett hagynia e munkát és a forgalmi vizsgák letétele után állást kellett vállalnia a Magyar Államvasutaknál, mégpedig Pesten, a Józsefvárosi teherpályaudvaron. Apám gyakran beszélt nekünk pesti életéről és munkájáról, a csekély keresetről, amelyből a lakáson kívül (igénytelen albérleti szoba volt) csak kenyérre, olcsóbb gyümölcsfélére, sonkanyesedékre, no meg gyenge kifőzdékre jutott. Pestről Diósgyőr-Vasgyárba került vissza, forgalmista irodasegéd-tiszt beosztásba, itt dolgozott nyugdíjazásáig. Édesapámat, akit mindig a munkásság problémáit értő, velük érző embernek tartottak, beválasztották a direktóriumba, majd a forradalom leverése után, több más, becsületes munkástisztviselő és mérnök társával együtt internálták. Pedig ezek az emberek tették a legtöbbet annak az érdekében, hogy egy ilyen exponált és veszélyes ipartelepen, amilyen Diósgyőr-Vasgyár volt, nem folyt vér, nem történtek atrocitások. Apám különben is ismert volt a békéltető, csendesítő magatartásáról. Ha valahol veszélyessé kezdett válni a helyzet, a direktórium őt küldte békebírónak.

Igen emberségesen bántak az internáltakkal. Nagy Pál altábornagy, Miskolc városparancsnoka például behívatta apámat és társait, s amikor karácsony ünne-

pének két napjára hazaengedte őket, e szavakat mondta: „Tudom, hogy maguk becsületes magyar emberek, családosak és családjuk sokat sír és szenved Önök miatt, most este menjenek haza, a szentestét és az ünnep két napját töltsék családjuk körében, s az ünnepeket követő hétköznapi hajnalon, még sötétben térjenek vissza”. Még ma is emlékezetemben él az a karácsonyeste, amikor halkán megszólalt a kapucsengő, s a megriadt család nagy-nagy meglepetésére és örömére édesapánk lépett be otthonunkba, s mi zokogva borultunk keblére. Ennél nagyobb karácsonyi ajándékot nem is kaphattunk volna az égi és földi hatalmaktól...

Az 1919-ben történt események és megpróbáltatások nem múltak el nyomtalanul családjunk életében. Édesanyám hat gyermeket hozott a világra, de az akkori és későbbi nehéz anyagi körülményeink között hármát el kellett temetnünk: egy nővérem és egy kishúgom tüdővészben, egy húgom agyhártyagyulladásban halt meg. Hogy a megmaradt három gyermek számára egészségesebb lakáskörülményeket és jobb táplálkozást biztosítsam, édesapám egy újdíósgyőri szántóföldön parcellázott telket vett meg, s hozzákezdett egy családi ház építéséhez. Lovat és targoncát vásárolt, s elkezdte az építési anyagot (repszett salakot, vörös salakot, Besszemer-homokot, téglát, meszet) a helyszínre szállítani és olyan szép háromszobás, melléképületes házat épített fel, fűrészelt gerendákból készült tetőszerkezettel, görömbölyi kettős hornyú cserépfedéssel masszív kivitelben, hogy egy építész-hallgató is tanulhatna belőle. Később, amikor déli falán egy ablakot kellett kibontani, a munkát végző kőműves azt mondta, hogy egy háború esetén, amikor a környező házakat elsöpörné a háború vihára, ez az épület minden bizonnyal megmaradna.

Ez a kedves családi ház valóban kiállta két világháború viharait. Életünk minden fontos eseményének tanúja volt (születés, esküvő, keresztlő, temetés). Akkor kellett megválnunk tőle, amikor szüleim halála után nővérem is itt hagyott bennünket 1984-ben. De megérhette azt, hogy a tévé is bemutatta az ősi hajlékot, amikor az újdíósgyőri lakosok a szanálási program ellen tiltakozva, bemutatták a lakótelepen épült családi házsorokat, a maguk masszív kivitelével, rendezett, gondozott környezetével. Úgy vélem, hogy édesapámnak, aki, mint említettem, elsőként építkezett az újdíósgyőri telepen, nagy szerepe volt a telep lassú, és folyamatos beépítésében, az utcákkal párhuzamos utcák és házsorok kialakításában.

Az első világháború kitöréséről kevés és homályos emlékeim maradtak. Emlékezem a harangok zúgására, amelyek tudtul adták, hogy háborúba léptünk. Elöttem vannak a felvirágzott menetszázadok, a menetoszlopokat kísérő síró asszonyok és gyermekek, a miskolci pályaudvaron bevagonírozásra váró fiatal, délceg katonák, akiket a mozdony elvitt valamilyen szörnyűséges ismeretlenbe.

Elemi iskolai tanulmányaimat az újdíósgyőri elemiben végeztem. Igen jó tanáraim voltak, de a negyedik osztály végén mégis eltanácsoltak az iskolából.

Ennek az volt az oka, hogy egyik hegedűóráim után utcai meggyfára felmászva, éretlen meggyet szedegettünk barátommal. Feljelentettek bennünket az igazgatónknál, aki drákói szigorral büntetett e „nagy” vétség miatt. Az ötödik általános iskolát nem végezhettem el, de az áldott emlékü Csiki Dani tanár úr megkönyörült rajtam, és segítségével bejutottam a miskolci Református Gimnáziumba, abba az osztályba, amelynek még életben lévő tagjai ez év júniusában ünnepeltek – igen megható keretek között – 65. érettségi találkozójukat.

Gimnáziumi pályafutásom igen sikeresen indult, az első osztályt kitűnően végeztem, a másodikban történelemből és természetrajzból a legjobbak közé tartoztam. (Ezt Budai József tanár úr állapította meg, aki Észak-Magyarország flórájának és faunájának kiváló ismerője és kutatója volt.) Harmadikban történt az első törés középiskolai pályámon, akkor kaptam az első elégségest földrajzból, anélkül, hogy egyszer is feleltem volna e kedvelt tárgyamból.

Lehet, hogy apám 19-es múltja borított rám árnyékot. Ezt ugyanis többször kellett tapasztalnom. Egyik osztálytársammal egyszer vitába keveredtem, és ő odavágta nekem „Már nem vagyunk 1919-ben”! Mire földre tepertem, és talán meg is fojtottam volna, ha osztálytársaim szét nem választanak... A tanári részrehajlások ellenére is sikeresen leérettségiztem, így akartam meghálálni szüleimnek, hogy a világháborús évek után bekövetkező nehéz megélhetési viszonyok ellenére is tanítottak, neveltettek apám kis fizetéséből. De én is igyekeztem kivenni részemet a család gondjaiból, munkájából. A vasgyár melletti salakhányó tövében a gyári munkások és alkalmazottak részére 200 négyszögöles telkeket osztottak szét, amelyekből mi is kaptunk, és főzelék meg zöldségfélék termelésével apasztottuk háztartási kiadásainkat. A termés hazahozatalakor sohasem szégyelltem foltos ruhában a négy vaskerekes kocsit húzva végigvonulni a Vasgyár utcáin. Anyám otthon baromfit, sertést, sőt tehenet is tartott. Jól emlékszem, kutyánk nem volt, de ha nyílt a kapu, hófehér pulykáink gurgulázva rohantak a belépő felé... Így kellett élni, mert az évekig tartó infláció következtében apám csak annyi fizetést kapott, amiből sőt vehetett. Ruháink csalánszövetből készültek, és anyám két pár rossz harisnyából gépelt össze egy jót.

A harisnya maradékokból és disznóbőrből mi, gyerekek mesterkedtünk össze rongylabdákat, kedvenc játékainkat. Szerettem kertészkedni, varrogatni, barkácsolni, segíteni anyámnak minden házimunkában. S ezt a készségemet mindmáig megőriztem. Ellestem Apámtól a kádármesterség fortélyait is. Ő ugyanis hivatala mellett délutánonként folytatta tanult mesterségét, hordókat, dézsákat, köpülőket gyártott. Én – ha időm engedte – és Édesapám is távol volt – hozzáálltam dézsák és köpülők készítéséhez, és amikor az értékesítéssel megbízott kereskedő kocsi-jával beállt udvarunkra, bevallottam apámnak, hogy az én készítményeim is az elviendő áruk között vannak, titokban készültek. Neki akartam örömet szerezni, és ez nagymértékben sikerült is. Akkor kaptam a munkám utáni első keresetemet, amelyből régi vágyam teljesítésekképpen egy szerény kivitelű, láncon függő

nikkel zsebórát vehettem.

Említettem, hogy minden házimunkából is kivettem részemet. Szüleim nagyon sokat adtak a lakás tisztaságára, szépítésére. Apám csak a meszelt falú helyiségeket szerette. A meszelést ő végezte, de néha megengedte, hogy a szobák meszelésében én is jeleskedhessem, és az ajtók és ablakok mázolását – egyik kedvelt ténykedésemet – is elvégezhessem. Akkor kerültem tehát közelebbi kapcsolatba későbbi mesterségem egyik fontos háttérparáival, a festő és mázólo szakmával.

A szülői házban eltöltött, tanulságokat, melegséget, védettséget nyújtó gyermek- és ifjú éveim hamar elteltek. 1924-ben érettségiztem és utána jött a nagy kérdés: hogyan tovább? Kisdiák koromban gazdatiszt akartam lenni, mert egyik távoli rokonunknak kisbirtoka volt a Hortobágy mellett. Édesapám lebeszélte erről a szándékomról, mert szerinte gyenge fizikummal nem bírnék megbirkózni a pálya nehézségeivel, mint ahogy az orvosival sem. A háborús sebesültek, a véres kötényű és köpenyű orvosok és ápolók látványa mindig a borzalommal vegyes szájalom érzését keltette lelkemben. A szenvedések, sebek, vér látására sem voltam akkor még felvértezve. (Annál közelebbi ismeretséget köthettem a vérrel, sebekkel, a halállal a második világháború idején – a bombakráterek feltárásakor. De erről majd később...).

Végül is a Műegyetem építészmérnöki szakát választottam. Jó műszaki érzésem volt, a kézügyességemet is gyakorolhattam az otthoni munkákkal. Emellett – mint mondták – jól is rajzoltam. Egyetemi felvételemet nem előzte meg semmiféle összeköttetés-keresés, sem pedig valamiféle előzetes felvételi vizsga. Első jelentkezésünk úgy történt, hogy beléptünk a Rektor dolgozószobájába, letettük asztalára – mégpedig lefordítva – érettségi bizonyítványunkat, megtörtént a rektori kézfogás, és ezzel megpecsételtetett építészhallgatói felvételünk. (Nem volna ez ma is simább, egyszerűbb, igazságosabb? A továbbiakat eldöntené a hallgatók szorgalma, munkája, tehetsége, kreativitása, hivatásszeretete...)

Mi, kb. százan nyertünk felvételt az első évfolyamra, de már az első félévben elkezdődött a lemorzsolódás, s körülbelül évfolyamunk fele nem tudott megbirkózni az ábrázoló geometriával. Ez a tárgy volt nálunk a nagy „katalizátor”, és mindazok, akik a második év végéig nem tudták letenni a vizsgát, évet vesztek. A harmadik éven ugyanis az illető nem vehette fel azokat a tárgyakat, amelyek felvétele az első szigorlathoz volt kötve, csak a többieket. Így azután sok hallgatónál erősen kitolódott a diploma megszerzésének ideje, 8–10 évre. Akik az első félévben hagyták el karunkat, azok még átmehtek más – hasonló képzést nyújtó – karra, vagy főiskolára, sőt beszámították neki a sikeresen letett kollokviumok eredményeit is. Nekem is meg kellett küzdenem egyetemi pályám nehézségeivel, az elmaradt vizsgák és szigorlatok idejében való abszolválásának óriási erőfeszítéseivel, de sikerült évvesztés nélkül beiratkozni a harmadik évre, majd elnyernem az építész diplomát – száz kezdő pályatársam közül har-

mincnegyedikként. A diploma átadása ugyanolyan szerény keretek között zajlott le, mint beiktatásunk. A harmadik szigorlat után a szigorlatozók csendesen vára-koztak a dékáni hivatal előtt. Rövid idő letelte után a dékán behívatta mérnökje-löltjeit. Mellette álltak a vizsgáztató professzorok. Majd a dékán kezébe vett egy névsort, és olvasta a neveket. Ezek viselőinek az első sorban kellett egymás mel-lett elhelyezkedniük, illetve felállniuk. Majd a második sorban állók nevét olvas-ta fel. Az első sorban állókat „mérnöknek fogadom”-mal iktatta be a mérnöktár-sadalom nagy közösségébe, a második sorban állókat pedig pótszigorlatuk tár-gyaira, a letétel idejére figyelmeztette.

A „mérnöknek fogadom” birtokában János bácsinál, a hivatalsegédnél aztán átvehettük a szépen kiállított diplománkat. Minthogy családom anyagi lehetősé-gei nem engedték meg, hogy a nagy eseményre testületileg felvonuljanak Pestre (egyébként is ez akkoriban nem is volt szokásban), így egyedül mentem ki az egyetem udvarára. Magasra feldobtam kalapomat az ég felé, s amely irányba fújta a szél, arra indultam el, hogy diplomámat – szólóban – megünnepeljem. A szélirányt követve egy Budafoki úti kiskocsmába jutottam el. Leültem egy tarka terítés kisasztalhoz, borsos tokányt rendeltem, de egy falat sem ment le a torko-mon, rosszul lettem. Az orvos megállapította, hogy nagyfokú gyomoridegessé-gem, négyujnyi gyomorsüllyedésem van – a sok tanulás, munka, izgalom ered-ményeképpen. Súlyom végzésem idején mindössze 47 kg volt, jóval kevesebb, mint a korosztályomhoz tartozóké lenni szokott. De ez az – aránylag rövid ideig tartó – lerobbanás sem homályosította el azokat a szép emlékeket, amelyek egye-temi éveimet és munkámat színesítették.

Egyetemi éveim alatt édesapám 80 pengőt küldött havonta. Ebből nemcsak az albérleti szobát fizettem ki fűtéssel, világítással, hanem még tankönyveimet és rajzeszközeimet is. S minthogy nagyon szerettem színházba járni, így egy a Nemzeti Színházba szóló olcsó bérletet is kiszorítottam járandóságomból. Soha-sem felejttem el Ódry Árpád, Bajor Gizi, Uray Tivadar, Rózsahegyi Kálmán, Márkus Emília csodálatos alakításait a jobbnál jobb klasszikus és modern drá-mákban, vígjátékokban. (Meg kell jegyezmem, hogy az akkori Nemzeti Színház Európa egyik legjobb akusztikájú színháza volt. Példaként hozhatnám fel Va-szary Piroska nagy jelenetét Nyilas Misi szerepében, amikor is a tanári kar előtt elmondott, sokszor susogásba fúló szavait még a kakasülő leghátsó soraiban is tisztán halhatták az ott ülők. Még most is vérzik a szívem, ha a Nemzeti Színház helye előtt elhaladok, és szent meggyőződésemmel, úgy is, mint mérnöknek, hogy ezt a nagy nemzeti értékünket meg lehetett volna menteni, mint ahogy a Deák téri evangélikus templomot is meg tudták menteni, jóllehet a metró építése utób-bit talán sokkal jobban megrongálta, mint a Nemzeti Színházat...)

A színház mellett a zene is nagyon érdekelt. Gyermekkoromban tanultam he-gedülni, szívesen jártam hangversenyekre is. És otthon is gyakoroltam, ját-szottam magyar nótákat, opera- és operett-részleteket. Lakásadónóm, egy opera-

énekesnő is megdicsérte játékomat, és sajnálta, hogy nem képeztem magam tovább a zenében. Szüleim takarékos élete és áldozatvállalása, lemondása nélkül nem lett volna olyan szép és színes pesti életem. De szép és élményekben gazdag volt azoké a gimnáziumi társaimé is, akik nehezebb körülmények között tanultak az ország fővárosának különböző egyetemein. Azokra a szegény munkásemberek gyerekeire gondolok, akik nem kaphattak otthonról segítséget, és mégis tanultak, mert szorgalmasak és tehetségesek voltak és tanulni akartak, kiharcolták maguknak ennek lehetőségét. Albérlet helyett az olcsó Horthy-kollégiumban, vagy munkásszállásokon laktak, fekvőhelyük egy szalmazsák, reggelijük rántott leves volt, szobájuk fűtetlenségét azzal kompenzálták, hogy napjaik legnagyobb részét az egyetem fűtött tan- és rajztermeiben töltötték-el. S nemcsak saját rajzaik elkészítéséhez volt erejük és idejük, hanem tehetősebb és tanulmányokkal nehezebben birkózó hallgató-társaikéhoz is, sőt diplomaterv készítésére is vállalkoztak. Az e munkák ellenértékeképpen kapott összegekből telt azután a menzajegyekre, könyvek és rajzeszközök megvételére, szerény szórakozásra, kikapcsolódásra. Igen kiváló orvosok, mérnökök, tanárok, lelkészek váltak belőlük.

Rendületlenül hiszem és vallom, hogy mind a múltban, mind pedig a jelenben mindenki tanulhat, továbbképezheti magát, függetlenül anyagi, vagy más körülményeitől... Erre a jelenből is felemlíthetnék egy példát. Édesanyámék házába került albérlőnek egy nagyon rendes fiatalember, Nagy János. Édesapja korán elhunyt, édesanyja öt gyermekének tanítása, nevelése céljából egy ezer négyzetméteres, sívó homokos telket vett meg, felépített egy egyszerű kis házat, a homokos területen zöldséget termesztett, gyümölcsfát telepített (természetesen a gyerekekkel egyetemben), így biztosította középiskolai tanulmányaikat. A mi albérlőnk is segítette anyjának a termények értékesítésében, a piacozásban. Amikor Újdiósgyőrbe került, a nagy kohónál vállalt igen nehéz fizikai munkát, nappal dolgozott, éjszaka meg tanult. Esti tagozaton elvégezte a miskolci Nehézipari Műegyetemet és igen tehetséges kohómérnök lett. Most már saját otthonát is felépítette, szép és okos gyermekeik a munkaszeretemben követik szüleik példáját. Nővérének is sikerült az orvosi diplomát megszerezni, és valamennyi testvérévébe ért... Ezeket a példákat azért kellett megemlítenem, hogy a most felnövő ifjúság láthassa, milyen körülmények között juthatott el egy tehetséges fiatal az áhított diplomához, és azután az álláshoz...

Ami debreceni tevékenységemet megelőzte

Tanulmányi éveim viszonylagos gondtalansága után következtek az álláskeresés nehéz időszakai. Ez a korszak két évig tartott. Először a pesti tervező irodákat jártam végig, tervező mérnök szerettem volna lenni. Hiszen egyik professzorom, Kotsis Iván is megállapította, hogy jó ízlésem és tehetségem van a tervezéshez és a későbbi pályám során tervpályázatokon is többször részt vettem. De annak idején az országban csak a Kis Rablók és Pandúrok nevű tervező közösség nyer-

hetett Pesten tervpályázatot...

Próbálkoztam a Székesfevárosi Tanácsnál is elhelyezkedni. Végig jártam valamennyi városatya hivatalát, sőt miniszteri pártfogómat is felkerestem, de eredmény nélkül. Unokabátyám is kilincselte gépészmérnök diplomájával Pesten, végül kikötött az ÁDOB-nál (Állástalan Diplomások Országos Bizottsága). Ez biztosított számára 80 pengő havi díjat, de amikor arra kérte a Bizottságot, hogy munkát is adjanak neki a dotáció mellett, legalább a villanyvezetékek szigetelésének ellenőrzésével, a hibák számbavételével bízzák meg őt, a válasz az volt: „Maga csak nyugodtan maradjon otthon, mi úgylis küldjük a pénzt!”.

Édesapám, hogy az állástalanság, munkanélküliség nagyon nyomasztó, lélekölő állapotát némileg enyhítse, minden este kártyázott velem és unokabátyámmal. Tarokkoztunk... Talán Édesapám és azoknak a nehéz éveknél az emlékére lett ez a játék, kedvelt kártyajátékom, kikapcsolódásom egyik fontos tényezője...

A reménytelen álláskeresés két éve után felkerestem Árva Pál igen jó nevű építész, hogy adjon munkát építkezéseimnél. Kőműves állást is szívesen elvállaltam volna. Ő végignézett rajtam (igen elegánsan öltöztem fel a bemutatkozáshoz: keménykalap, Zrínyi-kabát, sétapálca) és elnevette magát. Azt kérdezte: „Kolléga úr, meggondolta ezt?” „Igen”, volt a válaszom.

Fagyos kora tavaszi nap volt, amikor e beszélgetés lezajlott közöttünk, s amelynek eredményeképpen a Húsvét utáni első munkanap reggelén jelentkeztem a sárospataki angol internátus építésének munkavezetőjénél. Most már kellő felszereléssel, munkaruhával és bakancssal utaztam építésvezetőmmel együtt Sárospatakra. Szállásom egy szerszám kamra volt, falain hatalmas résekkel, amelyeken át vígan fújta be a fagyos kora tavaszi szél. Reggelre a kamra egyetlen komfortját képező lavórban a víz is megfagyott...

Első napi feladatomban nádmennyezet vakolása volt. Ezt a kőművesekkel együtt kellett elvégeznem, mégpedig ugyanolyan tempóban, és a régi „szakik” szakértelmével, hiszen nem volt szabad elárulnom, hogy mérnök vagyok, mert az akkori nagy munkanélküliségben egy kőműves szakmunkás kenyérért vettem el. A szakszervezet eljárást indított volna a rajtam segíteni akaró munkaadóm ellen. Még ma sem tudom, hogyan, de pontosan elvégeztem a reám bízott feladatot. Igaz, hogy a munka bevégezése után annyi habarcs volt rajtam is, mint a mennyezet egy részén, s szemem, szám és minden részem tele volt malterrel. Ruhástól, bakancsostól feküdtem le a szalmazsákos priccsemre, s a szférák zenéjének ható fagyos szél zúgása mellett a nagy fáradtságtól elcsigázva mélyen elaludtam. Másnap a lavórban lévő jég miatt a mosakodásra nem kerülhettem sor, de frissen ébredtem, és munkahelyemre sietve, vártam az újabb eligazítást. Most egy hat méter széles tanterem poroszsüveg mennyezetének vasgerendák közötti (cca. 24 m²) részét kellett bevakolnom. A téglalboltozat legvastagabb ívmagassága cca. 6 cm volt. Azt hittem ebbe a munkába beletörök a bicskám. De csodák-csodájára másnapra az általam felvert vakolat nem kíváncszott le a földre, azaz a leendő

burkolat alatti feltöltésre...

Harmadnap egy nagyobb helyiség oldalfalának vakolása már gyerekjáték volt számomra, a két malteros lány alig győzte hordani az újabb és újabb malteradagokat, és most már több került belőle a falra, mint a ruhámra és a földre. Egy öreg kőműves volt a társam, igen jóindulatú, de kissé szófukar ember, akivel nagyon szívesen dolgoztam együtt. Egészen a hét utolsó napjáig, amikor is a külső állványzaton megjelent egy műszaki bizottság, főnököm vezetésével. Közöttük volt a nagy Schulek fia, a tervező, az Oktatásügyi Minisztérium iskolaépítési osztályának képviselői, és úgy láttam meg voltak elégedve helyállással, munkámmal.

Meg kell jegyeznem, hogy a kőműves munkába való beletanulás azért nem okozott nehézséget számomra, mert a családi házunknál előforduló vakolási, járdaépítési, csatornázási, tetőjavítási munkákat már gimnazista koromban én végeztem...

A sárospataki inas idők után főnököm új munkahelyet jelölt ki számomra, Hercegkútra kellett mennem, most már munkavezetői minőségben, de szükség esetén kőműves kanállal a kezemben is dolgoznom kellett. Egy római katolikus iskola hozzáépítési munkáit (toldaléképítést) kellett elvégeznünk. A munka nem volt könnyű, ugyanakkor olyan gyenge áron vállalta a főnököm, hogy könnyen ráfizetéses lehetett volna. De igyekeztem minden erőmmel, szaktudásommal elkerülni a veszteséget, sőt a vállalkozás igen szép nyereséggel zárult (10.000 pengő). Szerettem Hercegkutát, ezt a Sárospataktól négy kilométerre fekvő, a Kárpátok déli nyúlványai között elnyúló, erdőkkel körülvett kis katlanszerű községet, francia-német keveréknyelvű lakosságával. Nagyon megkedveltem munkáltatómat, a falu római katolikus plébánosát, Strisovszky-t is, férfias karakterével és rengeteg világháborús élményével, amelyekről közös étkezéseinken sokat mesélt. A kezdeti bizalmatlanság hamar eloszlott és a teljes ökumené jegyében éldegéltünk... Sokszor kirándultunk a környék szép vidékeire (Regéci vár, Radvány környéke stb.) Ő ismerte legjobban a remek rizikegomba lelőhelyeit, ahonnan kilószámra szedhettük a friss, zsenge, s a felvidéken különösen kedvelt és ismert gombafejeket.

A hercegkúti iskola toldaléképítésével egy időben bonyolítottuk le a római katolikus templom renoválási munkálatait is. Ennek ellenőrzése szintén az én feladatomban volt. A munkák befejezése után Árva Pál még megbízott a sárospataki Angol Internátus végelszámolásának elkészítésével – a szükséges rajzokkal, számításokkal együtt.

Az Árva Pálnál eltöltött gyakorlati évek elegendőek voltak arra, hogy az építőmesteri képesítést megszerezsem. Ezt ugyanis az építészmérnökökön kívül csak hároméves, építőmestereknél eltöltött idő és külön vizsga alapján nyerheték el a technikusok.

Mielőtt iparomat kiváltottam volna, megpróbáltam elhelyezkedni a Diósgyőri

Vasgyár építési osztályán, de az akkori gyárigazgató kijelentette, hogy kommunista fiát nem lehet felvenni. Tehát Édesapám 19-es forradalmi direktórium tagja még mindig kísértett. (Meg kell jegyezni, hogy egész életén át hívő protestáns volt, presbiter és egyházgondnok és az evangélikus templomból temették el)... Még megpróbáltam a pesti elhelyezkedést is egy kollégám segítségét kérve, de ő azt a kijelentést tette: „Ha eldobom a kalapom Pesten, az építész talál el” ...

Reménytelen próbálkozásaim után nem maradt számomra más hátra, mint kiváltani iparendélyemet, s anyagi eszközök nélkül elkezdni vállalkozói munkámat. Édesapám rengeteget segített nekem azzal, hogy az építkezéshez szükséges munkaeszközök (malteros ládák, saroglyák, kis és nagy bakok, létrák, lapátok, ásók stb.) egy részét saját kezűleg – otthon – elkészítette. A hiányzó munkaeszközökkel később gyarapítottam felszerelésemet, amikor már kellő anyagi hátterem volt a vállalkozói pályához... Első munkám a vasgyári református egyház gyülekezeti otthona volt. Ennek építésében még Árva Pálra támaszkodhatam, mint társra és egyben patrónusra.

A munka befejezése után, teljesen önállóan dolgoztam kb. tíz éven keresztül. Kezdetben főképpen családi lakóházakat építettem a vasgyári munkásoknak, két szobás melléképületes kényelmes házakat. Építetőim a telkek megvásárlása után az akkori OKH-tól vagy a miskolci fakereskedőktől kaptak 3–4 ezer pengő pénzbeli és anyaghitelt, s kb. 4–6 ezer pengőért sikerült felépíteniük házukat. S ha én az ilyen munkán 5–6%-ot (200–500 pengőt) megkerestem, akkor nagyon meg voltam elégedve... Így lettem én a „kispénzű” emberek építésze Diósgyőrött és környékén. De az idők folyamán nagyobb megbízatásokat is kaptam (diósgyőri általános iskola, két üdülő Bükk-szentkeresztben, strandépítés Diósgyőrött és Lillafüreden, templomrenoválások, orvosi rendelő építése, bankok építése és tatarozása). Talán a legszebb és legmaradandóbb emléket hagyó építési munkám volt a Sándy Gyula professzorom által tervezett észak-magyarországi reneszánsz stílusú vasgyári evangélikus templom. Ezt igen nehéz körülmények között építettem fel. Az egyház ugyanis a templomépítésre gyűjtött pénzt egy külföldi bankban helyezte el – mégpedig dollárban. A bank megbukott és a dollárbetét odaveszett... Hogy egyházam súlyos helyzetén könnyítsek, egy segédmunkássommal a téli hónapokban hozzáálltam a vasbeton-szereléshez. Ketten lehajlítottuk a templom vasbeton kupolájának és félkörű tartó pilléreihez tartozó gömbvasakat, és azokat az elkészült zsaluzásba be is szereltük... A templom a Vasgyár vezetőségének jelentős támogatásával, az evangélikus gyülekezet gyűjtése segítségével mégis felépült, jelölve annak, hogy társadalmi összefogással, áldozatkészséggel minden nehézség legyőzhető....

A templomépítés szép időszaka után a 30-as évek végén – a közelgő világháború elővetülő árnyékában – részt kaptam a vasgyár háborús építkezéseiből is. Az első világháború alatt befejezetlenül maradt hatalmas csarnoképületek burko-

lási, körülfalazási, valamint a szociális létesítmények építési munkálatait kellett befejeznem Egy alkalommal, amikor a sajtoló műhely sajtolójának 8 méter mélységű, igen komplikált alapozási munkáit végeztük, amikor is személyes jelenlétemre és irányításomra állandóan szükség volt, egy mérnök kollégám ismét figyelmeztetett Apám „kommunista” múltjára. A munkahelyre kilátogatva, nehezményezte, hogy akkor, amikor öfömméltósága Horthy Miklós a gyár területére érkezik, akkor egy Andrassy István, egy kommunista fia, a gyár területén tartózkodjék... A bántásokat megbocsátottam, de elfelejteni nem tudtam...

Vállalkozói korszakom utolsó éveiben két 64 lakásos, háromemeletes lakóházat építettem a vasgyári munkások számára. Volt egy ún. „társam”, akivel együtt adtuk be pályázatunkat, de munkája abból állt, hogy minden keresetemből a saját százalékát levonja, miközben az építés menete, nehézségei nemigen érdekelték...

Valaki megkérdézhethetné, hogy az ilyen nagy munkákhoz milyen műszaki apparátus, irodai személyzet állt rendelkezésemre. Elmondhatom, hogy a „*tres faciunt collegium*”, ugyanis hárman voltak (Édesapám, a Sárospatakon megismert kitűnő munkaszervező, Potenga János és feleségem, Dr. Kövesi Magda). A bérház-építkezés igen nagy, feszített munkát kívánt mindnyájunktól. A munkavezetőm és én állandóan kivonultunk az építkezésre (sokszor a betonkeverésben is segédkeztünk, hiszen keverőgépünk akkoriban nem volt). Apám az anyagbeszerzéssel, feleségem az irodai adminisztrációval volt elfoglalva. Nem volt könnyű egy cca. másfél millió pengős, ötoldalas költségvetési kiírás alapján készülő, de számos résztervre és számításra nem támaszkodó tervdokumentáció alapján dolgozni. Nehéz volt munkásaim dolga is, bár lelkiismeretes munkájukat igyekeztem órabéremeléssel kompenzálni. (Ezért árrombolás vádjával illettek). Úgy éreztem, szerettek és becsültek, mert én is becsültem őket. Egyik munkavezetőm azzal fejezte ki ragaszkodását, hogy Újdiósgyőrből való elköltözésünk után virágokat vitt szüleim sírjára. Vele történt meg az az eset, hogy amikor egyszer ittasan találtam munkahelyén, megemlítettem neki, hogy keresetéből már régen felépíthetne egy kis házat, csak ne igyék annyit. Ő megfogadta tanácsomat, és egy takaros házat épített a régi omladozó viskója helyett... Nővérem temetésén találkoztam vele és a régi szeretettel öleltük át egymást...

Már az előbbieken említettem, hogy vállalkozói pályám felétől kezdve (1935–1942-ig) milyen nagy segítségemre volt Édesapám mellett feleségem is. A vele való immár 52 éves kapcsolatról szeretnék most megemlékezni.

1934 nyarán, minthogy akkoriban még alig volt jelentősebb munkám, irodám pamlagán pihentem. Hirtelen eszembe jutott, hogy nálunk nyaraló unokanővéremet ki kellene vinni Görömböly-Tapolcára, ahová hetenként kétszer fapadokkal felszerelt teherautó vitte ki a gyógyfürdőre vágó vasgyári asszonyokat. A „gyógykirándulások” szervezője és vezetője az akkori Szállítási Osztály főnökének felesége volt, későbbi sógorom, Dr. Kövesi Pál vaskohómérnök anyósa.

Náluk tartózkodott akkoriban az egy éves finnországi tanulmányútjáról hazakeresztett, soproni illetőségű Dr. Kövesi Magda. Telefonon felhívtam a kirándulás szervezőjét s érdeklődtem, mikor megy a legközelebbi autó Tapolcára. Válasza az volt, hogy még aznap délelőtt. Alarmíroztam unokanővéremet, s rohantunk a megadott gyülekezőhely felé, de amit akkor még nem tudtam, szép szabad légényéletem utolsó stációja felé is. A tapolcai végállomásra érve, a gépkocsivezető melletti ülésről leugrott egy csinos barna leányzó. Csoportvezetőnk bemutatott egymásnak, s megkért arra, hogy a vendég kislányt kísérem el a strandra (ő ugyanis nem óhajt a gyógyfürdőbe menni, hanem inkább a szép strandra úszni). Én vendégemet a vasgyári asszonyokra bízam, s elmentem a strandra Magdával. Mindketten jó úszók voltunk. Úszás közben vígan beszélgettünk, és észre se vettük, hogy már ezer métert is leúsztunk. Ő a finnországi élményekről mesélt nekem, az ottani tájról, életről és emberekről... S valamilyen egészen különös légkört varázsolt körém, valamilyen sajátos – addig nem ismert – szellemiség és gondolkodásmód áradt belőle, amelyek nagy hatással voltak rám. Ő is látszólag jól érezte magát társaságomban, olyannyira, hogy amikor a vasgyári autó indulására figyelmeztettek bennünket, kijelentettük, hogy szívesebben tennénk meg az utat Görömbölyről a Vasgyárba a szép erdővel szegélyezett gyalogúton. Az út nem tartott hosszú ideig és nem is volt fárasztó, s még egy lovagi szolgálatot is tehettem Magdinak. Könnyű nyári cipőjének elszakadt az egyik pántja s én a saját cipőfüzőmmel rögzítettem meg, s ő ebbeli ténykedésemet nagy elismeréssel szemlélte.

Még egy momentum volt, ami megragadott egyéniségében. Egyszerű volt és minden nagyképűség távol állt tőle. Amikor görömbölyi túránkról kissé megkésve hazatértünk, már várt a jó rántott csirkés ebéd, amelyre Magdi rokonai magyaros vendégszeretettel engem is ott tartottak. Ő látva a küszködésemet a csirkecomb késsel-villával való evése közben, szépen kézbe vette a csirkecombokat, nyugodtan rágni kezdte, és engem is erre biztatott... Ilyen apró és nekem tetsző mozzanatokból állítottam össze az ő – az eddigi leányismerőseimtől eltérő – és nekem nagyon tetsző jellemvonásait. Akkor már közeledtem a 30. életév felé, tudtam, hogy évről évre nehezebb lesz az igazi társ megtalálása. Szüleim sem bánták volna, hogy megnősüljek. Már előbb hozzákezdtem a szüleim telkén egy családi ház építéséhez. Kedves kétszobás, verandás, fürdőszobás kis fészek volt... Éppen akkoriban készült el teljesen. Így egy sétánk alkalmával meg is mutathattam Magdinak. Ő nagy érdeklődéssel szemlélte a takaros házat sárga-barna nemesvakolattal behúzza (azt mondta: olyan, mint egy vanília és csokoládé fagyaltból készült mesepalota). Amikor legközelebb megnézte a kis házat, akkor arra a kérdésemre, hogy „Volna-e kedve berendezni a házamat?”, igennel felelt. Rövidesen azután sor került egy hosszú 2,5 km-es lillafüredi, percesi kirándulás után a leánykérésre. (Előzőleg már bemutatam Magdit szüleimnek, testvéreimnek is). Magdi szülei beleegyezését várta, mielőtt a végleges „igen”-t

kimondja. Ez rövidesen meg is érkezett. Apósomnak csak két kikötése volt. Igyekeztek fix fizetéses mérnöki állást szerezni, Magdi pedig a bölcsészdoktori diplomája mellé szerezze meg a magyar-német szakos tanárit is, végezze el a gyakorló évét Pesten és utána meg lehet tartani az esküvőt. 1935 augusztusában házasodtunk össze. Apósom kívánságának csak a feleségem tudott eleget tenni, megszerezte a tanári diplomát is, bár abban az időben még a két diploma és három külföldi ösztöndíj, amelyekben egyetemi tanulmányai idején részesült sem volt elegendő ahhoz, hogy akár tudományos, akár tanári pályán elhelyezkedhessék.

Én azonban nem válhattam valóra óhaját. Legalábbis nem a 30-as évek közepén. „Fix” fizetésem nem volt. Így életvitelünk mindig annak a függvénye volt, hogy volt-e munkám vagy sem? Ez különösen házasságunk elején okozott nehézséget, de legalább megszoktuk, hogy nem az anyagi bőségben keressük a boldogságunkat, hanem a harmonikus családi életünkben, és akkor még csak két gyermekünkben (Lászlóban és Évában; később, már 1944-ben társult hozzájuk Pál is). Akkor sem változtattuk meg gondolkodásunkat és életvitelünket, amikor már jelentős munkákat bonyolítottam le... Ezekkel együtt természetesen élet-színvonalunk is emelkedett, és egy szép kertes lakóház megvételére is sort keríthettünk. De ennek sajnos nem sokáig örülhettünk. A közlgő világháború fellegei már ott tornyosultak szép hajlékunk felett. Engem több ízben behívtak katonai szolgálatra és hónapokon át voltam távol családomtól, megkezdett munkáimtól. Ilyenkor bizony otthon maradt segítőtársaimnak (munkavezetőmnek, édesapámnak és feleségemnek) kellett fedélzetre állniuk, és a munka terheivel megbirkózniuk. És ez nem volt könnyű feladat számukra.

Debrecen (1942–1944)

(ezt a fejezetet lásd a Debrecen múltjából rovatban)

Sopron (1944–1945)

Utunk Sopron felé nagyon viszontagságos és fárasztó volt. A többszöri átszállás, a hosszú útszakaszok nagyon megviselték a gyerekeket. Volt egy megrendítő élményünk, amelynek emléke gyakran visszajár. Rákos pályaudvar előtt leszállítottak bennünket a vonatról, mert a rádió légiriadót jelzett. A sínek mellett egy kukoricásban hasalva vártuk, hogy a mélyrepülésben közeledő vadászgépek mikor fognak felfedezni bennünket és mikor zúdítanak golyózáport a rejtőzködőkre. Feleségem, 8 hónapos terhesként, hősieen viselte a kényelmetlen rejtőzködő pozitúrát. Ellenben négy éves Éva lányunk nem akart fekvő helyzetben maradni, hanem szüntelenül felugrott mellőlünk és szép kis piros kabátjában – kitűnő célpontként – szaladgált jobbra-balra, miközben a légvédelmi ütegek repeszeinek kísérteties zúgása töltötte be a levegőt. Szerencsére mindkét gyermekünkkel, sőt a kis „jövénnyel” együtt szerencsésen megérkeztünk Sopron-

ba, a vélt menedékhelyre. De sajnos nem lett az...

A soproni szülői házban való elhelyezkedés után jelentkeztem a soproni Városi Tanács Építési és Közlekedési Osztályán. Nagy meglepéssel fogadtak. Nekem már ugyanis volt némi gyakorlatom a műszaki mentés és romeltakarítás vonalán, amelyről szóló beszámolómat élénk érdeklődéssel hallgatták a soproni kartársak.

Ők, valamint a város lakossága meg voltak győződve, hogy a szép, műemlékekben gazdag várost nem érheti bombatámadás. Azt is beszélték, hogy azért nem bombázzák Sopront, mert utolsó tartózkodási helyet adott IV. Károly királynak és családjának, mielőtt országunkat elhagyták. Voltak még más hiedelmek, de a valóság másként alakult. Egy szép napsugaras őszi délelőtt a Kiss János utcai társasház lakói (ebben laktunk mi is) délelőtti sétájukat, bevásárlásikat intézték. A rádió ugyan berepülést jelzett, de nem nagyon vették komolyan még akkoriban. Csak a szirénák vijjogó hangjára és az én felszólításomra siettek azután az óvóhelyre. Én még felszaladtam lakásunkba és anyósommal együtt megragadtam kisfiam kocsijának egyik végét, ő a másikat, és a bombák távoli sivatásának hangjára rohanva mentünk le az óvóhelyre, ahová már a közelben becsapódó bombák okozta légnyomás taszított bennünket. Ettől a naptól kezdve ez az óvóhely lett második tartózkodási helyünk. Rendszerint de. 10-től du. 4-ig kellett benttartózkodnunk, erre az időszakra estek a csaknem naponként ismétlődő légiriadók. Az egyik borús őszi délutánon ismét megszólaltak a szirénák, s mi az óvóhelyről távoli dübörgést hallottunk, s a háromemeletes társasház óvóhelyének padozata úgy hullámozott alattunk, mintha egy hullámozó tengeren hanykolódó hajó fenekén lettünk volna. Az történt ugyanis, hogy a radarral felszerelt bombázó gépek – a felhők fölött repülve – célt tévesztettek, és a kijelölt objektum (soproni pályaudvar) helyett bombaterheiket a Lövérek körüli területre dobták le. Ez a terület ugyanis párhuzamosan feküdt az állomásépületekkel. Szőnyegbombázás volt, amely nemcsak az épületeket, hanem a környező szép kis fenyves erdőt is letarolta.

A legszomorúbb, és máig is vissza-visszajáró emlékeim közé tartozik, amikor az egyik villaladás romjai között halva megtaláltuk egyik nagyon kedves soproni mérnök kollégámat (Szegőt) családjával együtt. Ő munkavégzés után mindig sietett ki a városból a „védett”-nek tartott Lövérekbe, s a sors kegyetlensége folytán kis tusculanuma lett családi sírboltja.

Ettől az időtől kezdve igen kemény és nehéz munkákat kellett elvégeznem az ügyosztályon. A soproni városháza emeletének abban a szobájában dolgoztam, amely mellett Beregffy nyilas honvédelmi miniszter dolgozószobája, illetve főhadiszállása volt. Szálasi a szomszédos Brennbergbányán tartózkodott, azaz helyesebben lapult. Ez az idő volt a „döntő csapás” mérésének ideje a szövetségesek részéről. A légiriadók naponként ismétlődtek. 150–200 liberátor 30–40-es kötelékben repült át Sopron felett Wiener Neustadt (Bécsújhely) felé. A Sopron-

tól 70 km-re fekvő szép osztrák várost többször olyan szőnyegbombázások érték, hogy Sopronban is rengett és morajlott a föld. A pokol zenéje volt ez, a mi óvóhelyi életünk állandó kísérője... A riadók pillanatában szomszédom a honvédelmi miniszter – szárnysegédeivel együtt – hatalmas kétméteres térképhengereket cipelve rohantak le a rájuk várakozó autókhoz. Irány a határ, vagy a brennbergbányai aknatárók – Szálasi főhadiszállása!! Nekünk, városi műszaki tisztviselőknek nem volt szabad helyünket elhagyni, legfeljebb a Városháza óvóhelyére mehettünk le.

A város lakossága, sőt tisztviselői a Sopronon belüli határban napokon át ásták a futóárkokat, tankcsapdákat. A szovjet hadsereg taktikája azonban nem ezt az elgondolást követte. Kőszeg felől behatoltak Ausztriába, s nyugat felől jöttek be minden harc és ellenállás nélkül Sopronba.

Családommal együtt a rengeteg bombázás s a küszöbön álló harci cselekmények miatt az egyetemre költöztünk be, mégpedig apósom jó barátjának, Dr. Wendl Miklós geológus professzornak pinceraktárába, ahol a tanszék könyveinek és műszereinek egy része volt elraktározva. Itt éltük át az ostromot egy cca. 6 m²-es kis helyiségben. Az ablakokat könyvekkel raktuk ki, hogy golyó- és szilánkbiztosak legyenek. Sohasem fogjuk elfelejteni 1945 húsvét reggelét, amikor a robbanások és lövöldözések kezdtek távolodni Sopron körzetéből, és mi néhány könyvet kihúztunk az ablakmélyedésből, így kémlelhettünk ki. Az egyetem szép kertjében, szikrázó napsütésben egy fiatal, pirosposzsgás szovjet tiszt alakja tűnt fel, aki nyugodtan sétált az úton. Ő annak az alakulatnak volt tagja, akik bevonultak Sopronba.

Az ostrom után apósomék visszaköltöztek lakásukba, ahonnan apósom naponta járt be az egyetemre előadásait megtartani. A soproni nehéz napok után lassan-lassan elérkezett a visszatérés ideje a szülői otthonból Debrecenbe. De a kérdés az volt, hogyan? A forgalom teljesen lebénult. Csak olyan tehervonatok indultak az ország belsejébe, amelyek az internáló- és haláltáborokból kiszabadult foglyokat szállították haza. Egy komáromi fiatal – családjával Sopronba menekülő – jegyző segítségével sikerült egy marhavagon felét az ő családja és az én családom részére lefoglalni. Nem volt más felszerelésünk a hosszú útra, mint két zsák, teletömve a szükséges ruhaneművel és a legfontosabb eszközökkel, valamint két afrikával tömött matrac, ahová gyermekeinket lefektethettük, a legkisebb kis kocsijában pihent naphosszat.

Ahogy utazótársammal a nyitott vagonajtó előtt állottunk, hirtelen elénk toppant egy géppisztolyos orosz katona, és „davaj, davaj” kiáltással utasított bennünket – géppisztolyát nekünk szegezve – egy tehervagon kirakodására. A vagonból fehérnemű-göngyölegeket kellett egy teherautóra átpakolni. Miután munkánkat becsületesen elvégeztük, kiadta a további utasítást, hogy szálljunk fel a megrakott autóra és kísérjük a szállítmányt rendeltetési helyére. Eszembe jutott, hogy vonatunk bármelyik pillanatban elindulhat, s ha elmegy, ki tudja, mi-

kor kerülünk össze ismét családjunkkal. Ekkor gyors elhatározással futni kezdtem és társamat is futásra serkentettem. Hallottuk a géppisztoly csörrenését, de a lövés hangját nem. Úgy látszott, hogy egy jóérezésű orosz katona volt, és látta nehéz helyzetünket, s azt is, hogy mihelyt a vagonunkhoz visszatértünk és felugrottunk rá, máris elindult a szerelvény a két megmenekült apával és családjukkal. Lassacskán világosodott meg bennünk az a tudat, hogy az utolsó hónapok rengeteg megpróbáltatása, a borzasztóan nehéz utazás ellenére, otthonunk felé indulhattunk el. Azt mondtam, az utazás borzasztó volt. Élelmiszert alig vittünk. Kisfiunk már csak egy üres anyamellen nyámmogott, teán és száraz keksz teába való mártogatásán édegett. Ha hosszabb ideig állt a szerelvényünk egy-egy állomás előtt, akkor megkíséreltem tejet, vaját, kenyeret szerezni a falusiaktól ruhadarabjainkat cserébe felkínálva. A pelenka és gyermekholmi mosása víz hiányában úgy történt, hogy egy spárgát húztunk ki a vagon falai között, s napon szárítottuk a gyermekruhákat. A soproni szerelvényről Celldömölk állomásán át kellett szállnunk egy másik vonatra, amelyik nemzetközi vonat volt. A szerelvény annyira zsúfolt volt, hogy reménytelené vált továbbutazásunk. Egy nyitott tehervagon lépcsőjén ülő orosz katona mutatta, hogy a plattkocsin van hely. Volt is az Úristen szabad ege alatt, fedélül a csillagos égbolt szolgált. Felszálltunk, s egy sarokban levackoltunk. Elindulásunk előtt két jóképű fiatal orosz katona felpattant a kocsi oldalára, s meglátva négyéves kisleányunkat, a legnagyobb tiltakozásunk ellenére magukkal vitték, de nemsokára nagy zacskó gyümölcscsel a kezében visszarakták a kocsira. Izgalmunkban, s orosz tudás híján nem tudtuk figyelmességüket megköszönni.

Az izgalommal, kalandokkal teljes utazás következő állomása Veszprém volt. Veszprém előtt megállították a vonatunkat, s minden férfiembernek számító egyént felszólítottak, hogy szálljon le a vonatról, és egy másik tehervonatról három darab aknával tele ládát vigyen át egy kb. 150 méter távolságra levő depóba. Nekem az ajtó előtt kellett állnom, és onnan rakták vállamra a közel 70 kg-os ládákat, s onnan kellett azokat átcipelnem a kijelölt helyre. Az egyik láda fedele fel is nyílt, s az aknák szétgurultak a földön. Szerencsére nem robbantak fel, mert akkor nem jegyezhettem volna le ezt az újabb „élményemet”! A munka elvégzése után tovább indulhattunk Székesfehérvár felé. Székesfehérvár romokban hevert. Két idősebb gyermekem kezét megfogva indultam be a városba, mert vonatunk továbbindulását csak estére jelezték. Nagyon jó volt, hogy gyermekeim társaságában indultam a város megtekintésére, mert az egyedül ballagó férfiakat rendszerint munkára fogták be, s ezek jövője bizonytalanná vált... Székesfehérvár igen szomorú, sivár képet mutatott, meglátszott rajta, hogy a benne és környékén dúló hatalmas csaták alaposan tönkretették, hogy többször érték légitámadások, és „gazdái” is állandóan cserélődtek. Este végre elindulhattunk Budapest felé. Útközben a szovjet alakulatok gyakran megállították vonatunkat, és férfi munkaerőt kerestek „kicsinyke robot”-ra. Miután eddigi utam során már

bőven volt ebben részem, most megpróbáltam – családom segítségével – ettől megmenekülni. A nyitott plattkocsi padozatára fektettek le, reám dobálták az összes ruhaneműt, amit csak hoztunk magunkkal Sopronból, és ezek tetejére a matracokat helyezte feleségem. Ezeken ült a két nagyobbik gyerek. Benéztek ugyan vagonunkba, de jól el voltam rejtve, s így továbbmentek.

Ilyen viszontagságos út után érkeztünk meg Budapestre, ahol kedves fogadtatásban és elszállásolásban részesültünk feleségem rokonainál, sógorom szüleinél, Komlói Gusztáv MÁV főintézőnél. Mindent el akartak követni, hogy a vitaminhiányban szenvedő rokonaik egészségesebb táplálkozását biztosítsák, csak nekik is nagyon sovány volt az ételmiszerkészletük. Az első ebéden, amely köleskásából és lósóskából készült parajfőzelékből állt, sikerült végre úgy jóllaknom, hogy utána hosszú ideig kínozott az alapos gyomor- és bélhurut... Még jó, hogy családom többi része nem akarta az ismeretlen étket megízlelni!

Pesten mindennap kimentem az állomásra, és érdeklődtem, mikor indul Debrecenbe egy akármilyen kocsiból álló szerelvény. Végre jelezték, hogy május elsején indul egy vonat. A vonatok akkor túlszűfoltak voltak, a vagonok teteje is tele volt utassal, sőt az ütközők közötti terület is. Nekünk a hat hónapos kisgyermekkel, és a két nagyobbal – az emberek jóakarata folytán – sikerült egy marhavagonba feljutnunk, s elindultunk Debrecen felé. Utunk Pestről Debrecenig kb. 3 napig tartott. Most már 14 napja utaztunk Soprontól Debrecenig. Szolnokon ismét volt egy kis „munkatoborzás” de Isteni szerencséjével ismét megúsztam a „lekapcsolást”.

Hazatérés, letelepedés

A délelőtti órákban érkeztünk haza. A látvány szörnyűbb volt, mint amit elképzeltem. Az állomásépület még égett, de füstfelhőben úszott az egész város. Debrecen túlszárnyalta az eddigi látott városképeket (Veszprém, Székesfehérvár, Pest). Az állomáson nem volt egy hordár, egy szállító targonca, amellyel holmijainkat hazaszállítottuk volna. Valahonnan sikerült egy primitív szállítóeszközt megszerezni, arra tettük fel a még megmaradt poggyászatunkat, és a kis gyermekkocsit tolva, a járgányt hol húzva, hol tolva elindultunk a Nyomtató utca felé. Utunkat mindenfelé rom és rom kísérette. Az utcákon alig lehetett embereket látni, hiszen Debrecen lakossága 30 ezerre apadt. Közlekedési eszközzel nem találkoztunk. Mindenki gyalogolt, legalábbis a közemberek... Lakásunkban négy családot találtunk, már otthonosan berendezkedtek bútoraink, ruhaneműink, konyhaeszközeink szétosztása után. Nagyon elcsodálkoztak, amikor éppen, ha nem is pazar egészségben, megjelentünk. Lehet, hogy arra gondoltak, hogy nyugatra menekültünk, lehet, hogy arra, hogy már nem térünk vissza. De azután, amikor csodálkozásukból felocsúdtak, közakarattal nekünk is szorítottak helyet a saját házukban. Különösen az egyik beköltözött, Puskás Béla villamoskalauz és családja igyekezett nekünk segíteni. Felajánlotta, hogyha az udvarunkon álló

ötszobás lakásból, amely üresen állt, az egyik szobát felszabadítjuk, ő hajlandó abba átköltözni, és nekünk az elfoglalt lakrészt átadni. (Ezzel az emberrel és családjával később is, amikor már saját lakásukba költöztek, igen jó viszony alakult ki). Szerencsére az ötszobás lakás kulcsa a bérlők távozása után az ugyancsak a házukban lakó özv. Árvay Sándorné birtokában volt. Ő készségesen hozzájárult az egyik szoba kiürítéséhez, a bútoroknak a másik helyiségben való elhelyezéséhez, sőt maga is részt vett a kiürítésben. A Puskás család így elfoglalhatta a szobát, mi meg végre a saját lakásunk egyik szobájában hajthattuk álomra a fejünket.

Mint régi tanácsi dolgozó azonban úgy éreztem, hogy az akkori cseppfolyós közigazgatási állapotban is szabálytalan volt ténykedésem, ezért másnap felmentem a lakáshivatalba, s bejelentve önhatalmú ténykedésemet, kieszközöltem annak legalizálását. Így kaptam meg régi lakásom egy szobájának használati jogát... Most már lakótársaim is elismerték birtokon belüliségemet, és becsületes magyar emberhez híven lassan-lassan visszaszármaztatták a birtokba vett bútorokat, szőnyeget, lakás- és konyhafelszerelést, sőt féltett zongoránk és írógépünk is valahogy visszakerült hozzánk. Voltak ugyan veszteségeink, főleg ruháinkban, ágyneműnkben, sőt nővérem féltett gonddal ránk bízott kelengyéjében, amelyeket igen „megbízható” alkalmazottainkra bízunk. Lehet, hogy ők sem bíztak hazatérésünkben, és a náluk elhelyezett dolgokat értékesítették. De ezek a veszteségek eltörpültek amellet, hogy sikerült egészségesen hazatérnünk, az újabb honfoglalás körül sem voltak problémák, és hozzákezdhattünk új életünk kialakításához.

Lakótársaim is apránként elköltöztek kiutalt új lakásukba (nálunk már nehezen fértek meg az asszonyok a közös konyhában), így egy év leforgása alatt visszakaptuk régi háromszobás lakásunkat. Meg kell azonban említenem, hogy a hazakerülés örömebe vegyült némi ürmös is. Az átélt izgalmak, az utazási fáradalmak, a hiányos táplálkozás utóhatásai most jelentkeztek gyermekeink egészségi állapotában. Röviddel hazatérésünk után nagyobbik fiunk magas lázzal, hatalmas kiütésekkel ágyba került. Meg voltunk győződve arról, hogy a Sopronból induló tehervagon egyik utasa fertőzte meg Fleck-tífusz baktériummal. De kezelőorvosa megnyugtatóan bennünket, arról, hogy egy – még Sopronban kapott, de visszafajtott – kanyarófertőzés robbanásszerű kitöréséről van szó nála. Szerencsére pár héten belül túlesett a sok izgalmat hozó betegségen. A kisebbik fiunknál angolkór jelentkezett, még 16 hónapos korában sem tudott magától megállni. Bizonyára a soproni állandó óvóhelyen való tartózkodás, a sok éhezés, vitaminszegény táplálkozás eredményezte nála ezeket a tüneteket. Szerencsére a naponta elfogyasztott kukoricakása, és egy önfeláldozó falusi asszonytól naponként behozott friss tehéntej lassan-lassan rendbe hozta a gyereket, aki később valamennyi gyermekünk közül a legszívósabb, legstrapabíróbb lett. (Bizonyára hegedűművészi hivatása is hozzásegítette ehhez.)

Debreceni aktív évek (1945-1968)

Ménes János VB elnök külön fejezetet érdemel visszaemlékezéseimben. Becsületes, nagy olvasottsággal rendelkező, művelt és humanista beállítottságú embert ismertem meg benne. Ott állt a romok tetején munkatársaival együtt, lapáttal és csákánnyal a kezében, hogy a romok minél előbb eltűnjenek szülővárosa utcáiról. De ott állt a tanács élén akkor is, amikor a rengeteg bajt és jajt orvosolni kellett, és a legnehezebb kérdésekben, kérésekben dönteni. Sohasem volt részrehajló, igazságos ítéletei alapján születtek meg azok a határozatok, amelyek hosszú időn át rengeteg fejtörést okoztak a városatyáknak. Meggyőződéses párttag, régi pártmunkás volt, de a munkatársak megítélésében sohasem játszott szerepet az, hogy az illető rendelkezik e „piros könyvvel” vagy sem. Előfordult, hogy valamilyen jó szakembert szerettem volna az ügyosztályra felvenni, akinek a múltban voltak némi kis tévelygései. Erre ő azt felelte: „Ha szükséged van rá, vegyék fel, amíg én főnök vagyok, nyugodtan dolgozhat, ha becsületes, jó munkát végez!” A törvényhatósági üléseken élvezet volt hallgatni remek stílusú, szép, világos beszámolóit, valamint a feltett kérdésekre adott szakszerű és találó válaszait. Zavartalan volt a vele való együttműködés. Semmilyen elgondolásom megvalósításában nem kötötte meg a kezemet. Sokszor hallottam tőle: „Maga a szakember Andrásy elvtárs, csinálja úgy a munkáját, ahogy jónak látja, a fontos az, hogy a város és a közösség hasznára legyen”. Nem volt befolyásolható ember, bár sokan akarták a műszaki ügyosztály ellen hangolni (amely a „rázós” ügyekkel foglalkozott). De mi ennek hátrányait sohasem éreztük.

Munkatársainak személyes problémáiban is segített, így az enyéimben is, nem is egyszer. Csak néhány példát említenék erre is. Az 50-es évek közepén egy öttagú debreceni delegációval engem küldtek ki lengyel testvérvárosunkba Lublinba. Ez volt a második világháború utáni első és máig is felejthetetlen külföldi utam. Telve emlékekkel és élményekkel tértem haza. Másnap reggel felhívott telefonon, hogy azonnal menjek át hozzá, mert feleségemet le akarja tartóztatni a rendőrség. Feleségem elmondta, hogy távollétomban egy finn képviselőből álló delegáció volt Debrecenben. Azt is, hogy a rektori fogadásra őt is meghívták, és hogy régi finn professzorának, Kannisto-nak jó ismerőse is köztük volt, és azzal néhány szót váltott. Az is elhangzott, hogy a VAOSZ-ban tartott ebédre őt már nem hívták meg, így – városnézés kapcsán – az Orvosi Egyetemről kijöve elbúcsúzott a delegációtól. De ő magántermészetű dolgokról egyikkel sem beszélt, a politikai kérdéseket meg ugyan minek is érintették volna. Nem politikus ő, hanem nyelvész, akinek tolmácsolási készségére volt szüksége a Rektornak és az egyetemi tanácsnak. Máskor is tolmácsolt már finn vendégek látogatásakor. Ugyanezt mondta el feleségem délután Ménes János otthonában is. Kiderült később, hogy az ebédnél ülő finnek nehezményezték, hogy feleségemet, aki évtizedek óta foglalkozott a finn nyelv tanításával, nem üdvözölhették

ismét a fehér asztalnál. Ezt a nehezményezést „valakik” a feleségem szájába adták, és rendőri ügyet akartak belőle csinálni. Sajnos tudjuk, hogy ki volt a becsstelen feljelentő. Ménes János engem és őt meghallgatva az „ügyet” adta, a letartóztatási parancsot visszavonták. Egy másik alkalommal is érezhetjük humanitárius segítségét, amikor koholt vádak alapján a recski „haláltáborba” internált sógorom, dr. Kövesi Pál vaskohómérnök szabadlábba helyezésének ügyében hozzá fordultunk, és az négyéves szenvedés után Ménes János közbenjárására ismét szabad ember lehetett...

De Ménes Jánost nemcsak beosztottjainak problémái foglalkoztatták, hanem ugyanúgy szívén viselte az egész város ügyes-bajos dolgait. Már korán reggel autójával bejárta a város területét, és hivatalába beérve hívatott engem kollégáimmal együtt, kezében tartva egy hosszú listát és felsorolta, hol látott a város útjain szemetet, törmeléket, útépitési anyag hulladékot, környezetszennyezés nyomait, mindent, ami a város rendjét, szépségét károsítja. Felszólított bennünket, hogy ezeket azonnal el kell tüntetnünk, fel kell számolnunk... Amikor Rákosi látogatását várta a város, a kormány tagjaival együtt, kiadta nekem az utasítást, hogy a Kossuth téri középületeken található belövési nyomokat, így az Alföldi Takarékpénztár (ma OTP) kőburkolatainak levőket is, 24 óra alatt javíttassam ki. Az utasításnak úgy tudtam eleget tenni, hogy a tűzoltóságtól kértem egy tűzoltólétrát, és egy, a kőműves munkához kissé értő tűzoltó kiküldését, aki vállalkozik arra, hogy a hibákat kijavítja. Hogy gyorsabban menjen a munka, az anyagot magam kevertem ki, és adtam kézhez a vállalkozó szellemű „mesternek”, aki a homlokzaton éktelenkedő sebhelyeket a megadott határidőre ki is javította.

De hasonló határozottsággal intézkedett a Petőfi tér romtalanításakor is. Egy szemleutunk alkalmával kijelentette, hogy egy héten belül „nem akar romokat látni a Petőfi téren”. Ez pedig nem volt könnyű feladat. Hiszen a téren még sok romos épület éktelenkedett, köztük egy külföldi állampolgár tulajdonát képező egyemeletes épület is. Szerencsére a ház gondnoka, egy később fiatalon elhunyt ügyvéd, mellém állt, és segített az épület lebontásának végrehajtásában. A kapott utasítást sikerült idejében, egy hét leforgása alatt teljesítenünk... Ménes János elnöksége idején az ő tempója alapján jelentősen épült és szépült a város.

Igen jó kapcsolatot tartott fenn a város egyetemeivel. Jó barátja volt Juhász Géza is, aki a VB üléseken, mint tanácsstag állandóan mellette ült, és tanácsait is szívesen fogadta. Meg-megjelent az Egyetem rendezvényein, néha tanácsüléseken is, pártolta az ifjúságot, segített mindenkinek, ahol csak tudott, mert értékelte az értelmiség fontos szerepét a szocializmus építésében. Igen szerette a gyermekeket is. Óvodák és iskolák építésén és tatarozásán kívül foglalkozott egy állatkert felépítésének a tervével. Először a parkerdőben óhajtotta azt elhelyezni (ha jól emlékszem özikéket is szerzett be a jövőbeli állatkert számára). Majd miután sikerült megállapodnunk az állatkert mostani helyében, megkezdődött az épületek tervezése, környékének kialakítása és az építés. Magam egy kör alakú, süly-

lyesztett férőhelyet terveztem vaddisznók elhelyezésére. Elkészülte után – lehet, hogy tévedésből – nagy formátumú barna medvéket helyeztek el benne. Ezek persze felállva könnyen kikapaszkodhattak volna az általuk hőn óhajtott szabad életbe... Természetesen ezért bírálat ért Ménes János részéről. Csak miután a tervet bemutattam neki, látta, hogy világosan fel volt tüntetve rajta az építmény neve és rendeltetése: „vaddisznó-karám”.

Egy alkalommal, amikor ismét ilyen azonnal végrehajtandó feladattal bízott meg, nem a legnagyobb lelkesedéssel reagáltam kérésére. Megjegyezte: „Andrássy elvtárs, maga azelőtt bármit mondtam, mindig úgy ugrott, mint egy rúgó”. Én erre azt válaszoltam, „Ménes elvtárs, Maga, mint a vasszakmához, gépekhez értő ember, jól tudhatja, hogy ha a rúgót nagyon erősen igénybe veszik, lassan kilágyul, meglazul”. Ezt a megjegyzésemet szó nélkül tudomásul vette. Megértő ember volt, és nagyon igazságos. Igen gyakran hagyta magát meggyőzni a másik fél igazságáról. Történt egyszer, hogy azt jelentették nekem, hogy a Debreceni Ruhagyár raktáépületét egy zsákutcában óhajtják felépíteni, sőt már fel is építették. Azonnal kiadtam a bontási határozatot. A vállalatigazgató népes küldöttség kíséretében jelent meg Ménes Jánosnál, lobogtatva az általam kiküldött határozatot. Rövidesen szólt a telefonon, s az elnök utasított a határozat visszavonására. Ezt én megtagadtam, mert határozatom törvényes volt, s kijelentettem, hogy az újabb határozatot megszővegezem ugyan, de aláírni nem fogom, írja alá az elnök, ha így látja jónak. Nem tudom, mi lett aztán a raktár sorsa. Előfordult máskor is, hogy kitartottam a véleményem mellett vele szemben is. Mondta is: „Andrássy elvtárs, maga egy konok ember”. Válaszom az volt: „Nem hiszem, hogy Ménes elvtárs a törvény betartását konokságnak minősítheti”. Tudta azt, hogy kisgazdapárti tag vagyok, azt is, hogy hívő, templomba járó lutheránus, ezek abszolút nem módosították véleményét reám nézve, sőt, javaslatára megkaptam a „Szocialista Munkáért Érdemérem” kitüntetést, amit a kisgazdapártiak nagyon ritkán kaptak meg.

Nem zárhatnám le méltóképpen a vele kapcsolatos emlékképeimet, mint azoknak a gondolatoknak a megisméltésével, amelyeket Ménes János 1974. október 18-án, Debrecen város díszpolgárrá avatásakor a köszönő beszédében szavakba öntött. Megköszönte a Tanács feléje irányuló bizalmát, majd szubjektív érzéseit tolmácsolta a közgyűlés tagjai előtt. Rátért Debrecennel való kapcsolatára. Elmondta, hogy 70 éves koráig 50 évet élt át Debrecenben, ebből az 50 évből 12 évet a közigazgatásban dolgozott. Nyilván hibákat is elkövetett, bár amit tett, abban a jóakarát és segítő szándék vezérelte, de nincsen olyan ember, aki nem tévedhet ... Nehéz szívvel távozott Debrecenből 16 évvel ezelőtt, de sem érzelmileg, sem gyakorlatilag nem lazult meg kapcsolata szülővárosával. Élhet bárhol, örökké debreceni marad. Debrecenbe hazajön, a fővárosba csak visszautazik. Nincs már benne tüske, nem emleget sérelmeket... Ahhoz a régi tisztántúli mondáshoz tartja magát, mely szerint „Az igaz hívő a pap kedvéért jár a temp-

lomba”. Aztán hozzátette: „Nem mindegy, hogy ki van a szószéken, került oda néha méltatlan is!” Ő maga a városban eltöltött fél évszázadra mindig büszkén tekint vissza, és jól esik tudnia, hogy a hazán belül van egy szűkebb Pátriája, ahová mindig úgy térhet meg, mint a gyermek Édesanyjához! Biztosította a város vezetőségét, hogy ő és társai a közösség szolgálatát továbbra is szívügyüknek tekintik, majd sok sikert kívánt a város vezetőinek nagy és felelősségteljes munkájukhoz, a lakosságnak pedig sok örömet és boldogságot...

A Debrecen Városi KÖJÁL főmérnökeként

E tevékenységem korántsem volt olyan sokrétű és szerteágazó, mint korábbi munkaköröm. Városi főmérnöki beosztásomban az egyik órában lakásügyekkel, sertésöl és WC problémákkal kellett foglalkoznom, a másikon a legkomplikáltabb építési és városrendezési ügyekben összeült értekezleteken kellett megjelenem és szavamat hallatnom. De azért voltak érintkezési pontok is a két működési területem között. El kellett bírálnom a nagyobb építkezések, üzemi, és kultúrintézmények terveit, ezek hely kijelölésében véleményt nyilvánítani közegészségügyi szempontból. Gyakran kellett felutaznom Pestre tanfolyamokra, mert nyugati mintára egészségügyi mérnököket akartak belőlünk képezni. Feladatköröm annyira megtetszett nekem, hogy két év múlva – minthogy úgy éreztem, hogy egy napi 8 órás munkaviszony ellátására is képes leszek – reaktiváltattam magam, s hét éven át a KÖJÁL főmérnökeként dolgoztam. Szerencsére a városnál eltöltött szolgálatomat is beszámította a KÖJÁL, és így az amúgy csekély nyugdíjalapom megemelkedett. Nagyon élvezetesnek találtam munkámat, mert megismerhettem közelebbről az orvosi munkát is, és megállapíthattam, hogy az orvosok és mérnökök azért értik meg olyan jól egymást, mert igen komoly tényező munkájukban az emberközpontság és a felelősség kérdése. Dóczy Emil köré csoportosuló munkatársaim mind megértéssel és szeretettel vettek körül és mindenben segítségemre voltak. Nagy elismeréssel szólhatok az orvosok és az egészségügyi személyzet munkájáról. Bizony, az ő tevékenységük nélkül de sok ételmérgezés, munkahelyi ártalom, fertőzött víz vagy élelmiszer veszélyeztetné életünket! A KÖJÁL-nál eltöltött szép és egészségemre is jótékony hatással bíró évekre, ottani vezetőimre és munkatársaimra mindig hálával fogok visszaemlékezni...

Nyugdíjazásom után

1968-ban végleg nyugdíjba vonultam. Egészségi állapotom és családi körülményeim azt diktálták, hogy mérsékeljem munkatempómat. Nyugdíjba vonulásom után is felkerestek ajánlatokkal a debreceni vállalatok. Például a Diószegi úton épülő hatalmas raktárépület megbízottja jelentkezett, hogy vállaljam el az építés-ellenőri teendőket a raktárak építésénél, hasonlóan a székgyári munkák vezetését

is. De ahogy ezeket a felkéréseket aktív koromban is ritkán teljesítettem, mert összeegyeztethetetlennek tartottam beosztásommal, úgy nyugdíjas koromban sem, amikor erre már mód lett volna. Mindenesetre jól esett bizalmuk. Annál is inkább, mert a Városi Tanácstól nem érkezett ilyen megkeresés. Bár Szilágyi Gábor VB elnök – mint hallottam – több tanácsulésen felhívta az Osztály figyelmét, hogy Andrassy István főmérnök szakmai tudását vegyék figyelembe, és szaktanácsait kérjék ki, erre a felszólításra teljes hallgatás volt a válasz. Én meg az az ember vagyok, aki szívesen segít, de csak akkor, ha megkérik erre. Ha a KÖJÁL-nál szükség volt rám, mint nyugdíjasra, szívesen vállaltam a feladatot.

Két hónapig dolgoztam a Pesten és vidéken szervezett építési títusterveket árusító és tanácsadó irodában (ÉTI), de ez a terület nem felelt meg az én vállalkozói és közszolgálati múltamnak. Szívesebben foglalkoztam kis balatonkenesei nyaralónk építési munkáival. Volt egy kis megtakarított pénzünk, abból fel tudtuk húzni egy kőművessel és egy segédmunkással a felmenő falakat. De a többi munkát már saját erőből (fizetésünkől félretett forintokból) és a család segítségével kb. öt év alatt végeztük el. Az ablakokat, ajtókat a debreceni Nyomtató utcai ház pincéjében állítottuk össze egy ismerős segítségével és tavasszal szállítottuk le Kenesére, és ott folytattuk a szobafestési és mázolás munkákat. Nem lett belőle kacsalábon forgó kastély, bár bizonyára többen úgy vélték, hogy egy városi főmérnök annyit keres, amennyit akar, és „úgy folyik zsebébe a pénz, mint a vízcsapból a víz” – ez feleségem egyik kollégájának bölcs mondása volt. Én hálapénzt sem a múltban, sem a város szolgálatában nem fogadtam el, pedig én is kaptam üzenetet, hogy ennek vagy annak szerezzek egy megfelelő telket és akkor jutalmam 3000 Ft lesz... Előfordult, hogy bankókat igyekeztek a kezembe nyomni. De amikor elővettem a jegyzőkönyvet, hogy a szándékot megörökítem, az illető kivette kezét a kezemből és elrohant. Jöttek iparosok, még egy orvos is disznótoros kóstolóval az inséges időkben, hogy szabálytalan építési engedély kiadására vegyenek rá, de kiutasítottam őket a házamból. Nem tudtam volna nyugodtan aludni, sem feletteseim szemébe nézni, ha bármilyen szabálytalan dolgot vállalom. Visszatérve Kenesére, családom sokszor megjegyezte a kis nyaraló szerény, igénytelen kivitelezési módját (hiszen a Balaton partja tele volt rangos nyaralókkal). De én csak annyit tehettem, amennyit egy barkácsoláshoz értő mérnökember csinálhat, s főképpen annyit, amennyihez megvan az anyagi háttere... Amikor a „családi konzorcium” nekikezdett az építkezésnek, nagybik fiam azt mondta: „Édesapám, nagy fába vágta a fejszedet, az egyik barátom egy ilyen balatoni nyaraló építésével a tönk szélére jutott!” Én azt feleltem neki: „Igaz, hogy tönkremehet egy építető, egy vállalat, egy üzem, sőt egy ország is, ha túlzott igényeinek kielégítésére a versengés, flancolás, nyugati életforma majmolásának útvesztőibe bonyolódik, és erején felül költekezik. Annak bizonyára el kell adósodnia és tönkre kell mennie.” Ez a szemlélet vezetett egész életemben, és tartott vissza az anyagi javak hajszolásától. Kenese a maga szerény

voltában is kedves nekem és családomnak. A pár hónap, amit évente ott tölthetünk, idegileg, egészségileg rendbe hoz bennünket. Lehet, hogy életünk viszonylagos hosszúságához is hozzájárul, pedig ezek az évek nem múltak el fölöttünk nyomtalanul...

Az elkövetkező éveket javarészt feleségem betegsége határozta meg. Sikeres talpra állítása után, amiben a gyermekeink is sokat segítettek, 76 évesen már én magam is kisebb-nagyobb bajokkal kezdtem küszködni. Ez az időszak már nem volt alkalmas, hogy az újabb típusú építészeti technikákba, technológiákba bele tanuljak. Természetesen nagyon érdekelt minden, ami városunk építészetében megfigyelhető volt (jó és rossz egyaránt). Hiszen nagyon szerettem a szakmát, és szakterületem képviselőit is, akik a mindenkori adottságoknak megfelelően rajzolják, tervezik meg városunk jelen és jövő városképét. Nem szeretem, ha sokszor igazságtalan kritika illeti őket. Megfelelő adottságok, pénzügyi háttér nélkül csodákat nem művelhetnek... Nekem még mindig jólesik elhaladni egy készülő épület mellett, érezni a mész, cement, habarcs illatát, s sokszor eszembe jut aktív korom sok fáradsággal párosult izgalma, amit átéltem az alapok kiásatásától a külső állványok lehullásának fázisáig. Nem felejttem el azt az örömet sem, amely elfogott, amikor az átadásra kész épületbe beléphettem és a friss festék és mész szaga egy egészséges otthon vagy középület megvalósulásáról adott jelzést...

Sokat jártam a városban és a külterületein akkor is, amikor már nem volt beleszólásom az építkezés és városfejlesztés ügyeibe és úgy érzem, hogy talán néhány megfigyelésemet közre adhatom, hátha tanulsággul szolgálnak majd a város vezetése és építészei számára...

Egy nyugdíjas főmérnök észrevételei, javaslatai

Kisebrendűségi érzésünk Debrecen új létesítményeivel vagy rekonstrukcióival kapcsolatban nem lehet. Építészetünk olyan, amilyent a jelenlegi, de háborút veszített nemzet gazdasági viszonyai megengedhetnek. Építészeink e nehéz viszonyok közepette is igyekeznek – tehetségükhöz mérten – a legszebbet és legjobbat alkotni, s ezt mindenkinek el kell ismerni, aki állandó kritikáival nehezíti a szakma munkáját, gondolok itt a tömegkommunikáció (sajtó, rádió, TV) sokszor elmarasztaló nyilatkozataira. Sajnos a szakma képviselői dicséretben vajmi ritkán részesülnek. Nem irigylem a többi művészeti ágat (irodalom, képzőművészet, színház, zene) sem, de úgy érzem, hogy az építőművészettel szemben kevesebb tolerancia mutatkozik, mint a felsoroltakkal szemben. Pedig néha több élvezhetetlen mű kerül ki azok alkotói kezéből is. De azokra mindig van magyarázat. Az építész hibáira nincs feloldás, pedig de sok nehézséggel kell megküzdnie, míg műve tető alá kerül. És ha hiba csúszott a számításba (pl. talajviszonyok, anyagminőség, szerkezeti problémák), akkor ezekre még Ráday is utalni fog az „Unokáink is látni fogják” c. igen tanulságos sorozatban.

Amit én is hibául rovik fel a városrendezőknek és építészeknek az a nagy túlszűfolttság, az építkezésre kijelölt telkek felaprózása, a zöldövezetek csökkentése a fővárosban, a nagyobb városokban és a Balaton partján. Lehet, hogy ebben szerepe volt telekspekulációknak, a kapcsolatoknak is. De olyan városképek alakultak ki pl. a budai hegyekben (Rózsadomb, Svábhegy), ami nemcsak egy szakértő szemében, hanem a közvélemény megítélésében is elszomorító. A debreceni Akadémia utca beépítése sem mondható kifogástalannak. A balatoni építkezési tilalom a legutolsó órában jelentkezett, mert mi láttuk, hogy egy községi előljáró hogyan parcelláztatott fel egy szép, hatalmas területet 50 m² alapterületű telkekre – busás haszonra szert téve – és a kedves üdülőtelepet elcsúfítva és a házacskákat minden zöldövezettől és kényelemtől megfosztva. Nem szólva a kényelmetlenségről, ami az ilyen túl sűrűn egymás mellett lakással jár. Bízom benne, hogy talán ezután kevesebbszer fognak előfordulni a városrendezési, városfejlesztési hibák és tervezőink nagyon fognak vigyázni a szép, egészséges, esztétikus városkép kialakítására...

Még rámutatnék egy másik hibára is, amit különösen családi házak, kerítések építésénél figyeltem meg. A házak és kerítések alapozásánál – a statikai számítások ellenére – túlságosan sok cementet használ a kivitelező. Pedig a Műegyetemen is azt tanultuk, hogy a legjobb és leggazdaságosabb alapozási mód a vert kő alapozás. Láttam már olyan családi házat gyönyörű kerítéssel, amelynek alapjába tonnaszám dobták be a cementet, meg is repedt a vakolat, süllyedt a kerítés. Talán ez a cement-mánia készítette népgazdaságunkat, hogy minél több cementgyárat építsen és minél több cementet importáljon, pedig kövünk van elég.

Ami a divatba jött paneles építkezési módot illeti, erre is volna néhány megfigyelendő megjegyzésem. Előre kell bocsátanom, hogy a mai lakáshiányt ismerve ezt is elfogadhatónak tartom, sőt annak idején én magam is kísérleteztem – egy idős mozdonyvezető segítségével – kisméretű panelek előállításával debreceni homokból. Ilyen módszerrel épült fel egy kis lakás és a nagyerdei Csónakázó tó jegén üzemelő korcsolyapálya melegedője. Házunk szanalása után mi is panellakásba kerültünk, szerencsére egy négyemeletes ház első emeletére.

Ami azonban a lakóépületek tetőszerkezetét illeti – ismerve a magyar időjárási viszonyokat – nem volt szerencsés a lapostetők alkalmazása. Valamikor a Műegyetemen azt tanultuk, hogy hazánkban csakis 45 fokos vagy ennél magasabb, nagyobb emelkedésű tetők alkalmazása javasolt. Harminc fokig készíthető panelfedős tetőszerkezet is, de akkor a pala alá lécezés helyett deszkázatot kell alkalmazni, rá bitumenes lemezborítást. De lapostető alkalmazása nem biztonságos. Egyelőre nincsen megfelelő szigetelőanyag és többszörös kátránylemezburkolás az, ami megvédi az épületet a beázástól. Kísérleteztem olyan lapostető szigeteléssel, ahol a szigetelő lemez gömbkavics hintés helyett vasalt felső simított betonvédő réteget kapott, de az is csak akkor jó, ha a kis lejtésű lapostető vasbeton eressel, cca. 30–40 cm-es kiugrással, s csatornával rendelkezik. A

pártafallal kialakított belső csapadékvíz levezetéssel rendelkező tetők egy víz-zsákot alkotnak, s télen esetleg korcsolyapályának használhatók, és külső vakolat leválást is lehet észlelni. Természetesen a panelházak pártafalainál ez nem fordul elő, viszont a legfelső emeletek beázása, a falak, mennyezetek penészesedése annál inkább nagy gondot okoz. Sürgősen könnyű tetős szerkezetekkel kellene ellátni ezeket az épületeket, s az így nyert beépíthető tetőtereket lakások céljaira kellene kialakítani a nehéz lakáskörülmények között élő, pályakezdő fiatalok részére.

A panel-épületek nagy előszeretettel alkalmazott nyílászáró szerkezetei, a Teschauer rendszerű ablakok sem szerencsés találmányok. Lehet, hogy a déli országokban, sőt még Angliában is beválnak, de a mi, energiában szegényebb országunkban – évszázados tapasztalat alapján – csakis a cca. 14 cm légréteggel kialakított, kettős tokú ablakok biztosítják a kellő szigetelést és akadályozzák meg a külső levegő tetszés szerinti beáramlását. Az igencsak reklámozott hőszigetelő szalagok beiktatása csak gátolja a tökéletes ablakzárást, s ha a vízpára következtében jegesednek ezek a zsinórok, akadályozzák a zárok fordítását is. Az említett ablakok tisztításakor igen gyakran szakembert kell alkalmazni, ha nem akad a családban egy mindentudó férj, apa, aki a két tokot összekötő csavarokat kicsavarja, tisztítás után pedig újfent visszacsavarja. De ha e művelet közben a függőleges ablak forgását biztosító tengely mentén a külső szárny kifordul, akkor sok esetben a tűzoltóság segítségét kell igénybe venni. A külső-belső befelé nyíló ablakoknál ilyen probléma nincsen, könnyen tisztíthatók.

A műanyag padló nem volna rossz, könnyen is tisztítható, csak az a baj, hogy a nehezebb bútorok lábai igen csúnya és kijavíthatatlan gödröket vájnak bele. Viszont szőnyegpadló borítást, vagy éppen parkettát nem engedhet meg magának mindenki. Nem megfelelőek a falak és padlók csatlakozásánál alkalmazott műanyag szegélyek, állandóan leválnak, ragasztásra szorulnak, hasonlóan a lépcsőházak lépcsőinek műanyag lécszegélye, nagyon könnyen megbotlik bennük az ember.

Bonyolultabb szerkezetűek a vizesblokk tartozékai is (vízcsapok, WC tartályok). A régi szerelvényeket sokkal egyszerűbben lehetett megjavítani, mint a maiakat. A fürdőszobák nincsenek padlóösszefolyóval ellátva, így sok az átázás. Pedig a födém alatt is lehetett volna a bekötést végrehajtani és a fürdőszoba mennyezetén elrabicolni.

Az egyszöves központi fűtéssel a tervezők bizony sokkal nagyobb kárt okoztak, mint hasznot. Mert igen nagy kalóriavesztésűt jelent az, ha a hőmérő higanyszála 24 fokra kúszik télidőben, és az ablakokat kell kinyitni a hőségben, nem lehet a vezeték csapjait elzárni, vagy legalábbis szabályozni. (Ennek csak a varjak örülnek, mert a kiáramló meleg élvezetére állandóan a magas házak felett repkednek...) De talán a legnagyobb melléfogás ezeknél az épületeknél az, hogy egyetlenegy lakóhelyiség sem rendelkezik olyan kéménnyel, ami egy kályha

beállítását lehetővé tenné. Mikor Debrecenben pár évvel ezelőtt több bordás távvezetési alkatrész meghibásodott, a lakások, amelyekben főleg kisgyermekes családok és idős emberek laktak, több napig fűtés nélkül maradtak. A lakók már azt emlegették, hogyha rövidesen nem orvosolják a bajt, az ablakokon keresztül vezetik ki a kályhacsöveket...

Mindezen negatívumokra azért kellett rámutatnom, hogyha még sor kerülne a jövőben ilyen vagy ehhez hasonló lakótelepek építésére, a tervezők figyelembe vehessék segítő szándékból fakadó kritikáimat.

De hogy a pozitívumokról is említést tegyek, az épületek változatos formában csoportosulnak, homlokzatuk időtállóan tekinthető. A lakásokon belül a helyiségek elhelyezése jó és praktikus. Minden szobába az előtérből lehet bejutni, a két és fél szobás lakások konyhája – méreteinél fogva – egy komfortos lakókonyhának felel meg. Egy kamra azonban elkelne ezekben a lakásokban. Városrendezési szempontból is elfogadható megoldás volt a lakótelepek létrehozása Debrecenben. Aki a régi, ezek helyén korábban levő telepeket (Tócsókert, Újkert) ismerte, az tudja, mennyi összetakolt, rozoga vályogépület, sufni, istálló, sertésól éktelenkedett ezek helyén. Így csak dicsérni illik a tervezőirodák és a Városi Tanács Építési Osztályának dolgozóit, akik a városképet a mai követelményeknek, igényeknek és gazdasági helyzetnek megfelelően igyekeztek átformálni. Ugyanakkor tiszteletben tartották több helyen, így a Jerikó utca kialakításánál is, a Borsos-féle városrendezési terv vonalvezetését.

Hadd kezdjem a Nagyállomás épületével. Amikor 1945. május havában Sopronból visszaérkeztünk Debrecenbe, a Nagyállomás épületének romjai közül még mindig szállt az ég felé az a bűzös füst, amelyet a liberátorok támadásának következtében még hosszú ideig „élvezhetett” Debrecen lakossága. A romok eltakarítása és a legszükségesebb vágányok helyreállítása után a még valamiképpen használható romos helyiségekben megindult az élet. Az állomáson uralkodó állapotok leírására nem is vállalkozom. Az étterem és váró helyiségek a legminimálisabb egészségügyi követelményeknek sem feleltek meg. Így a KÖJÁL akkori főorvosával megállapodtunk, hogy egy tanácsi határozattal az épületet bezárjuk. A MÁV akkoriban sem az épület helyreállítására, sem pedig egy új épület építésére vonatkozóan nem intézkedett. De ennek is megvolt az oka. Az 1952-es városrendezési terv szerint a Nyíregyháza–Csap fővonalat ki kellett volna helyezni a város keleti határterületére és a Csapókerületet megkerülve, majd északra fordulva egy nagy félkört leírva – a mai Gördülőcsapágy gyár fölött – csatlakozott volna be a jelenlegi fővonalba. Ezáltal a Csapókerület szervesen bekapcsolódott volna a város belterületébe. Igen ám, de ez Bécs és Moszkva között 2,5 km-rel (!) meghosszabbította volna a vontatási távolságot, ami a MÁV előzetes számításai szerint tetemes többletkiadást jelentett volna. Viszont ha a MÁV azzal számol, hogy az újabb felüljárók építése, a forgalomkorlátozás és az ipari létesítmények ellátásában mutatkozó akadályoztatás milyen károkat okoz, bizo-

nyára az olcsóbb és gördülékenyebb kihelyezési megoldást választották volna. Megindult a harc a város és a MÁV Igazgatóság Vasúttervező Irodája között. Az utóbbi azzal revolverezett bennünket, ha nem mondunk le a kihelyezésről, nem lesz új állomásépülete Debrecennek, marad a borzalmas állapotban lévő régi épület. A küzdelem évekig tartott, számtalan határozatot küldtünk a MÁV-nak, de hasztalanul. Egy alkalommal Pestre utaztam egy tervtárgyalásra. Miután volt egy kis időm a vonatom indulásáig, végig sétáltam a napsütötte Dunaparton, s elhaladtam a Vasúttervező Iroda épülete előtt. Ekkor eszembe ötlött, hogy a mi és a MÁV közötti vitánk során bizonyára magasabb szempontok érvényesülnek a MÁV merev állásfoglalása során. Gondoltam egyet, s felmentem kedves kollégámhoz, Lőrinczy főmérnökhöz, MÁV főtanácsoshoz, aki akkoriban a MÁV mérnöki karának egyik legnagyobb szaktekintélye volt. Elmondtam neki problémánkat. A szívélyes, négyszemközti tárgyalásunk eredménye az volt, hogy hazaérkezésem után tegyek javaslatot a városi tanács elnökének abban az értelemben, hogy mondjunk le a vasút kihelyezéséről, ha a MÁV garantálja a régi állomásépület újjáépítését, vagy egy teljesen új épület felépítését, természetesen a szükséges felüljárókkal együtt. Hazatérésem után pesti megbeszélésemről tájékoztattam a tanácselnököt, aki rövidesen összehívta a tanácsülést és a kollégám által tanácsolt és általam tolmácsolt javaslatot határozat formájában elküldte a MÁV Igazgatóságnak. Lemondunk a vasút kihelyezéséről, és új épületet kérünk. Ez volt a határozat tartalma. Pár héten belül egy cca. százfős szakértői bizottság ült össze négy miniszter jelenlétében, s elhatározták, hogy Debrecen új állomásépületet kap a régi mögött, s míg az elkészül, a régi, romos állomásépület szolgálja ki a forgalmat. Ez a megoldás igen szerencsésnek bizonyult, mert a lebontott épület helyén négy új sínpárt helyeztek el. A tervek rövidesen elkészültek, s jó félév elteltével két miniszter jelenlétében megtörtént az ünnepélyes alapkövetés, s pár éven belül Debrecen egy stílusos állomásépülettel gazdagodott.

Jártunk mi kálváriát más középülettel, így a Csokonai Színházzal is. Színházunkat is erősen megrongálta a háború. Emellett bővítésre is szorult, hiszen díszletraktárai szűknek bizonyultak, és más helyiségei is korszerűtlenné váltak, nem szólva a külső vakolatról, amely nagyrészt leomlott. A város kiadott egy határozatot, hogy a színház gondoskodjék a hibák kijavításáról, különben kénytelen lesz azt bezárni. Hosszú huzavona után azután elkészültek a tervek és megkezdődött a rekonstrukció. A homlokzat kiképzése régi, debreceni szokás szerint – a bőséges iszappal telített régi temetők helyén kibányászott és Debrecen környékén bőven fellelhető – bányahomokkal történt. Nem volt helyes ez a megoldás. Már először is az volt a javaslatom, hogy csiszolt sárga műkövel készítsék el a homlokzatot, s a vízszintes szigetelést ne vakolják be, csupán egy vízszintes nutot képezzenek ki. Ehelyett a talajnedvesség megakadályozására elektroozmotikus szigetelést alkalmaztak, amit a napi sajtó is dicsőített annak idején. Az eredmény az lett, hogy az épületet pár év múlva ismét le kellett vakolni és a

homlokzatot a már említett módon, de szürkére átfesteni. Most talán még csúnyább lett, mert ismét táskásodott a vakolat. Következett a harmadik, jelentős anyagi megterheléssel járó külső-belső rekonstrukció. Az eredmény hasonló volt, mint az első két átalakítás esetében. Pár hónap leforgása alatt a lábazat felletti vakolat feltáskásodott. A belső rekonstrukció sem sikerült, mert a színház akusztikáját a sok beépített fémanyag annyira tönkretette (gondolok a páholyok alatti vasbetonfödémekre, amelyek a régi fafödémekeket helyettesítik), hogy színészeink szövegmondása igen gyakran alig hallható, vagy rosszul értelmezhető. És ezt nemcsak a restül hallók állapítják meg. Lehet, hogy úgy fognak járni ezzel az át nem gondolt födémcserevel, mint a pesti Városi Színház íves beton mennyezetével, amit az első előadás után sürgősen, parafával át kellett burkolni. Higygyék el, kedves olvasóim, hogy a régi színháztervező építészek nem azért csinálták fából a páholyt, mert az olcsóbb, hanem azért, mert több száz éves akusztikai tapasztalataik ezt diktálták.

Sok kritikát kapott az Aranybika Szálló toldaléképületének terve. Szerintem a tervező ezt igen szellemesen oldotta meg, mert az új épület bizonyos mértékben visszatükrözi a régi stílusát, s igyekszik egyes homlokzati elemeit a mai kornak megfelelően alkalmazni. Hibának tartom a régi előcsarnok meghagyását, vagy ha ez elkerülhetetlen volt, akkor gondoskodni kellett volna legalább arról, hogy a régi épület konyhai részének és éttermének jól ismert „kevert büze” ne fogadja a vendégeket, vagy a hangversenyszalon idején a Bartók-terem látogatóit. Hiszen erre megvolna a műszaki megoldás, amelyet az Agrártudományi Egyetemünkön is alkalmaztak, mégpedig az intézmény konyhája és étterme között, ahol egy túlnyomásos berendezést szereltek fel szagelszívóval. Egyébként az Aranybikával kapcsolatban más problémákra is felfigyeltem. Mikor a díszterem tűzoltók hibája miatt beázott és az erkélyeken, valamint a nagyterem padozatán folyt a víz, a feltöltés is átázott úgy, hogy a nagyterem alatti mozi helyiséget is ellepte a víz, akkor a szakvélemény a víz okozta túlterhelés miatt a födémekeket életveszélyesnek nyilvánította. Ennek magam is utána akartam nézni, így kúszva bemásztam a kettős mennyezet közé, és a hatalmas vasbeton gerendákat tüzetesen átvizsgáltam. Csak az egyiknél észleltem repedést, de az nem volt új keletű. Így a tanácsülés előtt olyan nyilatkozatot tettem, hogy a feltöltés kiszárítása, és természetesen a parkettaburkolat azonnali felszedése után a kellő biztonsági szabályok betartása mellett a nagyterem használható. Nem tudom miért húzódtott el több hónapon keresztül a parketta felszedése, így végül új padlózatot fektettek le. Sőt, mint hallottam és olvastam, födémcsere is „életveszélyes” volta miatt...

Nem volna teljes a beszámoló, ha nem említeném meg azon tervező kollégáimat, akik tervezéseivel, középületeivel talán a legmaradandóbb nyomot hagyták (és hagyják) a korabeli Debrecen arculatán. Mikolás Tibor épületei magukon viselik az ismert, ízlésesen kialakított és kiforrott stílusát. A homlokzaton mindenütt megjelennek a függőleges, fésűs vasbetonlemezekből kialakított díszítő-

elemek. Igen szerencsés megoldás, hogy jóformán minden épületénél ragaszkodik ehhez a kiképzési formához. Épületeinek tömeghatása, a városképbe való beilleszkedése igen jónak mondható. A belső terek tagolása mindig igazodik az épület funkciójához. Az más kérdés, hogy az épület használói hogyan gazdálkodnak a rendelkezésükre álló terekkel, helyiségekkel... Igen szerencsés volt Debrecen, amikor Mikolás Tibor áttelepült Pestről, mert alkotásai nagyban emelik a város építészeti képét. Tervezéseire nem sok negatív észrevételt mondhatok, de a sok pozitívum mellett ezeket elfogadja Mikolás Tibor barátom.

A klinikai *Elméleti tömböt* alaposabban nem ismerem. Annyit megállapíthatok róla, hogy jó tömegű, szép épület. Igaz, hogy teljesen elűt a Korb Flóris által tervezett világhírű klinika teleptől, amely talán Közép-Európa legszebb egészségügyi intézménye. De a mai igények kielégítésére nem is lehetett volna hasonló stílusban megtervezni az említett épületet. A *Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola* igen szép, stílusos művészeti architektúrájú épület, a jövő művész- és zenetanárok generációinak remek tanintézménye. Hangversenyterme minden sorból jól rálátású, akusztikája kitűnő. Egyetlen kis hibája van. A ruhatár szűk, nagyobb látogatottság esetén hosszú ideig kell várni a ruhák be- és kiadására. A *Kölcsey Művelődési Központ* épületével sokat nyert a város.¹ A környéken kialakult panelépületekhez nagyon kedvezően idomul, alkalmazkodik. Itt csak a rengeteg, minden oldalról felkapaszkodó lépcsősorokkal nem vagyok kibékülve. Az oldallépcsőkön nincsen karfa, téli síkos időben – különösen az idősebb évfjárat-hoz tartozók – fogódzók nélkül elcsúsznak. Ugyanez vonatkozik a bejárati ajtó előtti nyitott folyosón lefektetett csiszolt lapokra is. Ezekre csak csúszkálva lehet közlekedni. Számos viszontagság után egy huzatos bejárathoz érkezik az ember, s bár van szélfogója, de a rideg üvegfalakkal, ajtókkal kiképzett belépő nem egészen felel meg a rendeltetésének. A ruhatár mérete megfelelő, viszont a nézőtérre szükség lett volna egy középfolysóra, hiszen ha valaki elkésik egy előadástól, és a sor közepére szól a jegye, bizony kellemetlen egy sor embert felállítani.

Mikolás Tibor mellett igen jelentős helyet foglalt el a tervezőmérnökök sorában Kálmán Ernő is, aki a Hámán Kató [ma Füredi] utcai katolikus és a Bolyai utcai református templom tervezésével vívott ki magának rangos helyet. Igen jól sikerült a Centrum áruház mögötti lakóépület, valamint villái és társasházai is.

Igen értékes, szép tervei vannak Kertai László mérnöknek. A *Nagyerdei Fürdő*ről csak a legnagyobb elismeréssel szólhatok, hasonlóképpen az új *Üzletközpont*ról [Debrecen Plaza], amely a Kálvin tér egyik legszebb és legmodernebb, – de a környezetbe szintén jól belesimuló – épülete. A tervezőiroda kollektívája igen sikeresen dolgozik, és szép épületekkel (vagy hozzáépítésekkel) emelik a

¹ Az Andrásy István által ismertetett épületet azóta elbontották, s helyére új – ugyancsak Kölcsey nevét viselő – Művelődési Központ került, amelynek kialakításánál elkerülték a korábbi épület hibáit. [Szerkesztői megjegyzés.]

városkép színvonalát. Jól sikerült a Posta toldása, a *Crossbar-központ* homlokzati kialakítása és a *Nemzeti Bank* új épülete is. Az *SZTK* épületének teljes belső átalakítása azonban kissé elgondolkoztat. Szükséges volt-e egy háború után nagy költséggel megépített épületet megszületése után alig két évtizeddel csaknem teljesen átalakítani? Egyebekben viszont nekem nagyon tetszik a kis elevenséget hozó, kék nemes burkolatú toldaléképület a sok panelház szomszédságában. „*Varietas delectat*” – mondja a latin közmondás. Valóban, a sok egyforma stílusú és kivitelű ház monotonitását nagyon jó, ha megbontja egy újszerű kivitelezési forma. Szemet és lelket pihentetően... Ilyen jellegű épület a háromszög alaprajzú *Kohász Üdülő* a Pallagi úton, amely szellemes megoldásaival, ízléses kivitelével nagyon tetszik a beutaltaknak.

Nyugodt lélekkel mondhatom, hogy Debrecen két tervező irodájának dolgozói mindent elkövettek, hogy ha mód és lehetőség volt rá, a títustervektől eltérjenek és minél szebb és jobb alkotásokkal gazdagítsák Debrecen. Tervezőinknek nincsen okuk kisebbségi érzéssel birkózni, mert bátran felvehetik a versenyt az ország bármely vidéki vagy pesti építésével. A pest-centrikus szemlélet azonban az ő pályájukat sem teszi könnyebbé és munkájukat elismertebbé! A városi tanácsok közvetlenül a háború után nagyon nehéz helyzetben voltak. Mint már említettem, szinte a nulláról indult el a városfejlesztési program. Azután igen szűkös és kevés fantáziát megengedő tervek keretén belül kellett súlyos feladatokat megoldaniuk. És ebben nagy szerepet vállalt Ménes János. De az utókor nemcsak neki adózhat hálával, hanem utódjának, Ács István tanácselnöknek is, akinek a panelkorszak nehézségeivel kellett megküzdenie, hogy a lakáshiányt, ami még rendületlenül fennállt, némiképp enyhíthesse. Az ő idejében a város rengeteget fejlődött, köbméterekben talán többet, mint azelőtt bármikor. A lakosság számarányát tekintve pedig az ország harmadik legnagyobb városa lett. A pénzügyek elintézése és a hitelek megszerzése talán ma már nem olyan gond, mint az ötvenes és hatvanas években, így a városrendezést, városfejlesztést kissé másképpen, nagyobb szakértelemmel lehetett volna megoldani. Kevesebb szanalással, a jó épületek maghagyásával, illetve emeletráépítési megoldással, a foghíjas telkek beépítésével, tetőtér beépítéssel, akkor a lakótelepekre kiköltözötték életük alkonyán nem kényszerültek volna régi, megszokott otthonukat elhagyni...

Epilógus

Most már a tanulságok végére érve, össze szeretném foglalni mindazt, amit az utókor asztalára le szeretnék és le tudnék tenni. A minap hallottam olyan véleményt az életrajzokról, hogy nehéz és veszélyes azok írása. Nehéz azért, mert nem mindig üti meg az irodalmi mércét, s akkor egyből megtagadják tőle a nyomda nyilvánosságát. Veszélyes meg azért, mert óhatatlanul bekerül egy életrajzba valami, aminek politikai következményei lehetnek. Erre azt válaszolha-

tom, nem a mű stílusa, költői megformáltsága adja annak értékét, hanem az, mit tud adni az írója, amiből tanulhat, okulhat a család éppen úgy, mint a fiatal építész nemzedék. Arra pedig, hogy következményei lennének a leírtaknak, csak azt felelhetem, ma egy 83 éves ember, aki sok mindent átélt, bármiről írhat, ha jóakarát és segítő szándék vezeti sorait. És ez mindig jellemző volt rám...

Közigazgatási pályámon, mint Debrecen főmérnöke, szintén igyekeztem becsületesen helytállni. Fő feladatomban mindig a lakáshiány enyhítését, a lakás-termelés fokozását tekintettem. Társadalmi munkában megtervezett több száz lakóépületet sikerült tető alá hoznunk. Úgy hiszem a munkatársi kollektíva kiépítése és összekovácsolása szempontjából is tettem valamit. Sikerült elérnem, hogy az az aránylag kis létszámú közösség, amely ugyanakkor az egyik legfontosabb közigazgatási vonalat képviselte, becsületes munkájával tekintélyt és elismerést szerzett magának Debrecennek. Sokan megérthették ezek után, hogy az Építési és Közlekedési Ügyosztály alá tartozó sokféle műszaki tevékenység nemcsak papírmunkából, határozatok fogalmazásából áll, hanem maradandó, téglába, betonba, vasba, kőbe épített létesítmények megvalósításából is.

De nem fejezhetem be úgy visszaemlékezésemet, hogy ne beszéljek a legnagyobb elismerés hangján arról a fejlődésről, amely a felszabadulás óta az egész ország területén végbement és a leginkább romos és sérült várost, Debrecent szinte újjá varázsolta. Csak elismerés illeti a Tanács vezetőit és az egyes ügyosztályok dolgozóit, hogy ezt a csodát aránylag rövid idő alatt megvalósították. A legnehezebb időszak az 1945–1960-ig terjedő volt, amelyet „hőskornak” neveztem. Ekkor a semmiből kellett valamit létrehozni. De utána sem állt meg a fejlődés, az elkészített terveknek főbb vonalakban és irányelvekben való realizálása. Természetesen kritikusok akadtak szép számmal, akik a tervezők, alkotók, dolgozók munkáját kívülről és felülről bírálták. Lehet, hogy néha joggal, de többször ok nélkül. Hogyan lett volna képes ennek az országnak népe az említett újjáépítési csodát végrehajtani, ha nem dolgozott volna 8 óra helyett 12–16 órát, lehet, hogy többet is. Lehet, hogy a többletmunkával járó többletkeresettel túlméretezte régebbi életszínvonalát, s egy nyugati mércét tűzött maga elé, amit csak nagy hajtással tudott elérni, ha egyáltalán elérte. De sajnós a legtöbbjük kétszer annyi munkával sem érte el a kítűzött vágyat, mint ahogy országunk sem, még eladósodás árán sem. Azt hiszem nekünk nem szükséges mindenben a nyugati színvonalat elérni, hanem a magunk határain belül rendelkezésre álló anyagi és természeti adottságainkat figyelembe véve új országot felépíteni. Egy olyan társadalmat, amely ezen ország becsületesen dolgozó aktív dolgozójának vagy nyugdíjasának megfelelő megélhetést, társadalmi megbecsülést, békét és nyugalmat fog biztosítani!

Debrecen, 1988–1989

A szöveget gondozta: Andrásyné Kövesi Magda és Szekanecz Zoltán